

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาทัศนคติต่อพิธีสวดมนต์ข้ามปีของพุทธศาสนิกชนวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๒ สภาพพื้นที่ในการวิจัย
- ๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการสวดมนต์

การสวดมนต์ในพุทธศาสนาได้มีประเพณีการพัฒนามาจากการสวดมนต์ด้วยวิธีท่องจำเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล สมัยพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ที่อินเดีย สืบต่อมา จนมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และพัฒนาการตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป ดังนี้

๑) การสวดมนต์สมัยพุทธกาลที่อินเดีย

หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ในยุคก่อน ใช้วิธีท่องจำ (มุขปาฐะหรือ มุขปาฐะนาถ) ดังข้อความว่า

“ภิกษุทั้งหลายในอดีต มีปัญญามาก ได้นำพระบาลี คือพระไตรปิฎกและอรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎกสืบทอดกันมาด้วยมุขปาฐะ”^๑ โดยใช้วิธีการแบ่งให้สงฆ์หลายๆ กลุ่มรับผิดชอบท่องจำในแต่ละเล่ม เป็นเครื่องมือช่วยในการรักษาความถูกต้องของหลักคำสอน จนได้มีการบันทึกพระธรรมและพระวินัยเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นภาษาบาลี เป็นที่มาของการสวดมนต์นั่นเอง

การสวดมนต์ในครั้งพุทธกาลที่เป็นภาษาบาลีโดยการเปล่งเสียงเป็นภาษาพูดในแบบมุขปาฐะ (Oral Tradition) ครั้งยิ่งใหญ่และสำคัญของพระพุทธศาสนาได้แก่ โอวาทปาติโมกข์

^๑ มหาวัส. ๓๓/๑๐๒.

นอกจากนี้การสืบทอดและรักษาลัทธิพระศาสนาอีกลักษณะหนึ่งคือการทำสังคายนา พระธรรมวินัย โดยที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ร่วมกันทำสังคายนา^๒ จากเหตุการณ์ที่ว่า เมื่อนิครนถนาฏบุตร ผู้เป็นอาจารย์ลัทธิเชนสิ้นชีพ พวกสาวกของลัทธินี้ได้เกิดแตกสามัคคีกัน ครั้งนั้น พระจุณทเถระผู้เป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระได้ทราบเรื่อง มีความห่วงใยในพระพุทธศาสนา เกรงเหตุการณ์เช่นนั้นจะเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงประทานพระพุทธโอวาท^๓ ที่สำคัญข้อหนึ่งคือ การที่สาวกของนิครนถนาฏบุตรแตกสามัคคีกันนั้น เพราะคำสอนของอาจารย์ลัทธิเชนนั้นไม่สมบูรณ์และมีความสับสนทั้งที่สาวกก็ไม่ปฏิบัติตามคำสอน แล้วทรงแนะนำให้รวบรวมพระพุทธรูปให้ทำการสังคายนาไว้เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป^๔ และในตอนคำวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์ และได้แนะนำให้ช่วยกันรวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยไว้โดยแสดงตัวอย่างการจัดหมวดหมู่ธรรมะเป็นหมวดๆ ตั้งแต่หมวด ๑ ถึงหมวด ๑๐ ว่าธรรมะอะไรบ้างอยู่ในหมวดนั้นๆ หัวข้อเรื่องที่พระสารีบุตรเถระแสดงในครั้งนั้น เรียกว่า สังคิติสูตร อันหลักธรรมที่แสดงภาษาพูดในแบบมุขปาฐะเป็นลักษณะการท่องจำ ซึ่งได้ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า พระโสมณะกุฎิกัณณะเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันวิหาร จึงได้รับโอกาสสวดอัญฐกวรรคถวายพระพุทธเจ้าด้วยทำนองสรภัญญะ(สพพาเนว อญฐกวรรคิกานิ สเรณ อภาสี) พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเลิศในการสวดธรรม ด้วยเสียงที่ไพเราะดี อักษรชัดเจนดี ชัดถ้อยชัด คำดี ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการท่องจำมีมาแต่ครั้งพุทธกาล^๕

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์ พระธรรมกับพระวินัยเป็นพื้นหลักธรรมที่ทรงสอนตลอดพระชนม์ชีพ แม้เมื่อตอนที่นิพนพานตรัสสั่งสอนพระอานนท์ไว้ ก็ยังสั่งว่า “ดูก่อนอานนท์ เมื่อเราล่วงไปแล้ว ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ก็จักเป็นศาสดาแทนเรา”^๕ นี่แปลว่าแม้เมื่อใกล้จะปรินิพพานก็ทรงเรียกว่าธรรมกับวินัย ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วได้มีการประชุมทำสังคายนา โดยครั้งที่ ๑ จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุที่พระสุภัททะกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัย หลังพุทธปรินิพพานเพียง ๗ วัน ทำให้พระมหากัสสปะ ดำริจัดสังคายนา และได้จัดทำขึ้นภายใน ๓ เดือนหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน ณ ถ้ำสัตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ โดย

^๒ การสังคายนา หมายถึง การรวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน ชักซ้อมสวดพร้อมๆ กัน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของพระธรรมวินัยไว้ให้การสวดท่องจำหรือจารึกไว้สืบไป

^๓ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๐๘/๑๓๙.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๘/๓๖.

^๕ ที.ม.(ไทย)๑๐/๑๔๑/๑๓๘ .

พระมหากัสสปะเป็นประธาน พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ พระอานนท์เป็นผู้ให้คำตอบเกี่ยวกับพระธรรม และพระอุบาลีเป็นผู้ให้คำตอบเกี่ยวกับพระวินัย พระสารีบุตรเป็นผู้ให้คำตอบเกี่ยวกับพระอภิธรรม มีพระอรหันต์เข้าร่วมในการสังคายนา ๕๐๐ รูป กระทำ ๗ เดือนจึงแล้วเสร็จ^๖ การทำสังคายนาครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ ในพ.ศ. ๑๐๐ และ ๒๓๕ สาเหตุจากการปฏิบัติที่แตกต่างจากพระวินัยของภิกษุวัชชีบุตร และ จากการถูกเบียดเบียนมาปลอมบวชของพวกเดียรีถีย์ตามลำดับ การสังคายนาครั้งนี้ กระทำที่โอศการาม กรุงปาฏลีบุตร โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน มีพระสงฆ์มาประชุมกัน ๑๐๐๐ รูป ดำเนินการเป็นเวลา ๙ เดือน จึงเสร็จ โดยมีพระเจ้าโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ หลังการทำสังคายนาครั้งนี้ได้มีการส่งพระธรรมทูต

การสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๔ เป็นไปในรูปแบบ มุขปาฐะ และในรูปแบบของพระไตรปิฎกโดยลักษณะอักษร ก็ได้ปรากฏขึ้นที่ลังกาใน พ.ศ. ๔๓๓^๗ เป็นการจารึกภาษาบาลีลงใบลานเป็นครั้งแรก เพื่อรักษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้องมั่นคง เนื่องจากการท่องจำแบบมุขปาฐะต่อเนื่องกันอาจผิดพลาดได้จากความจำเสื่อมถอยของผู้บวช

การที่ผู้วิจัยนำเรื่องการทำสังคายนาที่เริ่มที่อินเดีย เผยแพร่ต่อไปยังลังกาเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธศาสนา ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกโดยลักษณะอักษรบนใบลานเป็นครั้งแรกที่ลังกา และในครั้งที่ ๖ ของการทำสังคายนาพระไตรปิฎกโดยพระพุทธโฆสเถระ ชาวอินเดียเดินทางมาลังกา เพื่อแปลและเรียบเรียงอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี ทั้งนี้คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีดั้งเดิมได้สูญหายจากอินเดีย เหลือเพียงอรรถกถาจากภาษาสิงหล ซึ่งพระมหินทเถระได้นำมาเผยแพร่ในลังกา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๖) ดังนั้นคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีที่มีในปัจจุบันจึงเป็นผลงานการแปลของท่านพระพุทธโฆสเถระ^๘ นอกจากนี้ท่านได้เป็นผู้แต่งคัมภีร์ปรมัตถโชติกา (อรรถกถาพุทธทกปาฐะ), คัมภีร์ธัมมปัทมกถา (อรรถกถาพุทธทกนิกายธัมมบท) และสุมังคลวิลาสินี (อรรถกถาที่มนิกาย) ซึ่งแสดงถึงการพัฒนาการการสวดมนต์ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในราว พ.ศ. ๙๗๒ – ๑๐๐๐ กล่าวคือ

ก. คัมภีร์ปรมัตถโชติกา (อรรถกถาพุทธทกปาฐะ)

^๖ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, “ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก ความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท”, <http://mahamakuta.inet.co.th/tipitaka/tipitaka4/tipi~๒๔๑.htm>, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๒.

^๗ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *อานุกรณพระปริตร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^๘ เทพรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ, “ทศบาตรมีในพุทธศาสนาเถรวาท”. *วิทยานินพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (ภาควิชาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔, บทคัดย่อ).

คัมภีร์ปรมัตถโชติกาในพระสูตรของคัมภีร์ขุททกปาฐะ มีตอนที่พรรณนารัตนสูตร^๙ ที่อธิบายถึงต้นกำเนิดของพิธีสวดมนต์ว่าพระพุทธองค์ทรงบัญชาให้พระอานนทสวตรัตนสูตรไปตาม

ข. คัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา (อรรถกถาขุททกนิกายธัมมปท)

คัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา เป็นคัมภีร์ที่พรรณนาอธิบายความพระสูตรของคัมภีร์ขุททกนิกาย ก็เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่ง ที่กล่าวถึง พัฒนาการของพิธีสวดมนต์ โดยบันทึกไว้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงอุบายเพื่อป้องกันความตายอันยังไม่สมควรแก่อายุของบุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง พระองค์ทรงวางอุบายให้พราหมณ์สร้างมณฑปตรงทางเข้าบ้าน ตั้งที่นั่งเล็กๆ ไว้ตรงกลางมณฑป จัดที่นั่ง ๘ หรือ ๑๖ ที่ไว้รอบๆ และนิมนต์ภิกษุมานั่งบนอาสนะเหล่านั้น และสวดพิธีสวดมนต์เป็นเวลาต่อเนื่องกัน ๗ วัน หลังจากที่ได้จัดเตรียมการทั้งหมดตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้าแล้ว จะให้เด็กนั่งตรงกลางพระภิกษุนั่งรอบๆ เด็กและสวดพิธีสวดมนต์เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน โดยไม่มีการหยุดพัก ในคืนที่ ๗ พระพุทธองค์ก็ทรงเข้าร่วมการสวดด้วย ยักษ์ชื่อว่าอวรุทธกะ มาที่บ้านหวังจะจับเด็กไป ก็จะได้โอกาส เพราะในขณะนั้น พระพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลายกำลังทำพิธีสวดมนต์อยู่ จากนั้นยักษ์ก็จากไปด้วยความผิดหวัง เด็กจึงปลอดภัยมีชีวิตอยู่สุขสำราญยืนยาวนาน และได้ชื่อว่า “อายุวัฒนกุมาร”^{๑๐}

ในตำนานพระปริตรโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้เขียนไว้ว่า เรื่องอายุวัฒนกุมาร ตอนสหัสสก็จะฟังเป็นหลักฐานไม่ได้ ด้วยอัฐกถาธรรมบทนั้นแต่งต่อเมื่อพุทธกาลล่วงแล้วเกือบ ๑๐๐๐ ปี เป็นสมัยเมื่อมีประเพณีสวดพระปริตรเกิดขึ้นแล้ว พิเคราะห์ดูความที่อ้างไม่สมประเพณีในครั้งพุทธกาล^{๑๑}

ค. คัมภีร์สุมังคลวลี (อรรถกถาทีฆนิกาย)

คัมภีร์สุมังคลวลี เป็นคัมภีร์ที่พรรณนาบทอาถรรพณ์^{๑๒} ที่มีรายละเอียดของพิธีสวดมนต์ ดังต่อไปนี้ “ข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการทำพิธีสวดมนต์ อาถรรพณ์สูตรไม่ควรนำมาสวดก่อน เมตตาสสูตร ธัคคสูตรและรัตนสูตรเหล่านี้พึงนำมาสวดเป็นเวลา ๗ วัน หลังจากนั้นถ้าปีศาจปลอดภัยผู้เคราะห์ร้ายแล้ว ก็เป็นการดีหากยังไม่ปล่อย จึงค่อยสวดอาถรรพณ์สูตร

ในป่าช้า เพราะ อมนุษย์ อาจได้โอกาสทำร้ายได้ สถานที่สำหรับพิธีสวดมนต์ควรทำให้สะอาด อาสนะอันสะอาด ควรจัดเตรียมไว้ให้พระได้นั่ง เมื่อนำพระภิกษุออกมาจากวัดเพื่อสวด

^๙ พ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๔๓-๑๔๔.

^{๑๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๘๘/๑๑๕.

^{๑๑} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๓/๒๘๑/๑๖๑-๑๖๒.

มนต์ ฤๅษีผู้สวดมนต์ต้องตั้งเมตตาไว้ในใจ อันดับแรกอุบาสกอุบาสิกาพึงรับศีล ๕ แล้วพระสงฆ์พึงสวดมนต์

ดังนั้นจึงควรสวดอาถรรพณ์สูตร นี่เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับอุบาสกอุบาสิกาอาสนะทั้งหลายพึงได้รับการทำความสะอาด มัลลยดอกไม้นี้เป็นต้น และพึงสวดพิธีสวดมนต์ นี่เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับภิกษุทั้งหลาย

คัมภีร์นี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการอย่างชัดเจนของพิธีสวดมนต์ ต่อจากพิธีกรรมที่ได้อธิบายไว้ในเรื่องเมืองเวสาลีและทศายุกุมาร ที่กล่าวว่ามีพิธีสวดมนต์ ๗ วัน อาถรรพณ์สูตรจะถูกสวดในฐานะเป็นที่พึงสุดท้าย

๒) ความหมายและอำนาจของการสวดมนต์

ความหมายของการสวดมนต์ เป็นการนำพระธรรมคำสอน สาระ หรือแก่น หรือหลักของพระพุทธศาสนามาสวดซึ่งเป็นก่อให้เกิดสติปัญญา โดยคำสอนที่ปรากฏในบทสวดดังกล่าวนี้เป็น การปฏิบัติเพื่อมุ่งหวังผลอันสูงสุดคือการดับทุกข์ของตนเอง ทั้งนี้ขึ้นกับความเข้าใจในเนื้อหา คำสอนที่ซ่อนอยู่ในบทสวดนั้น

บทสวดมนต์ในความหมายของพระปริตร

ในพระไตรปิฎกโดยส่วนใหญ่เนื้อหาในบทพระปริตรกล่าวถึงคุณของพระรัตนตรัย โดยเฉพาะคุณของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ การสวดพระปริตรเป็นการเจริญภาวนาที่เรียกว่า พุทธานุสติ ในคัมภีร์อุปทาน ขุททกนิกาย พระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญการเจริญพุทธานุสติว่า

“ภาเวहि พุทธานุสสติ ภาวนานัน อนุตตร

อิม สติ ภาวยิตวา ปุริยัสสสิ มานส”

เธอจงเจริญพุทธานุสติ อันเป็นภาวนาที่ล้ำเลิศในบรรดาภาวนาทั้งหลายเพราะเมื่อเจริญพุทธานุสติภาวนานี้แล้ว จักยังใจให้บริบูรณ์ได้^{๑๓}

ที่มาของคำว่าปริตร

คำว่า ปริตร มาจากศัพท์บาลีว่า ปริตต

ปริตต สร้างรูปศัพท์จาก ปริ + ตา ธาตุ

ปริ มีความหมายว่า รอบ

ตา ธาตุ มีความหมายว่า ป้องกัน ค้ำครอง รักษา เป็นที่พึง

^{๑๓} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓/๑๒.

ในคัมภีร์ สัททนีติปกรณ์ ธิรนาในประเทศพม่า และคัมภีร์ ปรีตตสังเขป ซึ่งสันนิษฐานว่า ธิรนาในประเทศไทยสมัยอยุธยา ได้อธิบายความหมายของศัพท์ ปรีตต ที่แปลว่า ป้องกัน คัมครอง รักษา เป็นที่ฟัง ตามรากศัพท์ที่มาจาก ตา ธาตุ นั้น ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า

ป้องกัน หมายความว่า ป้องกันซึ่งความทุกข์

คัมครอง หมายความว่า คัมครองให้พ้นภัยจากอันตราย อุปสรรค และความกลัว

รักษา หมายความว่า รักษาให้ถึงและมั่นคงในคุณงามความดี

เป็นที่ฟัง หมายความว่า เป็นที่ฟังให้ถึงพระนิพพานอันประเสริฐ^{๑๔}

ผลที่ได้จากการสวดพระปริตรเกิดจากอานุภาพแห่งสัจวาจา พระมหาพุทธานุภาพและ ภาย วาจา จิต ที่เป็นมหากุศลของผู้สวด ดังนั้นผู้หมั่นสวดพระปริตรโดยออกเสียงถูกต้องตาม พยัญชนะ เข้าใจอรรถะความหมาย มีจิตนอบน้อมในพระรัตนตรัย มีศรัทธาในคุณค่าความหมาย

คัมภีร์มิลินทปัญหา มัจจุปาสามุตติกปัญหา เป็นคัมภีร์ที่ทำนติปัญญพญาเถระรวบรวม การปุจฉาวิสัชนาของท่านพระนาคเสนและพระเจ้ามิลินท์บันทึกไว้ เมื่อราว พ.ศ.๕๐๐ โดยพระ เจ้ามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนผู้เป็นอรหันต์ว่า

พระพุทเจ้าได้ตรัสสอนว่า

“สัตว์ทั้งหลายไม่อาจพ้นจากบ่วงแห่งมัจจุราชได้” แต่ก็ทรงมีพระพุทธรูปบรรหารตรัสว่า “บุคคลเจริญพระปริตรแล้วจะพ้นจากบ่วงแห่งมัจจุราชได้” ขอพระนาคเสนได้โปรดวิสัชนาความ แตกต่างแห่งความหมายของพระพุทธานุภาพทั้งสองนี้เถิด

พระนาคเสนได้วิสัชนาตอบว่า

บุคคลจะสวดพระปริตรเพื่อป้องกันมิให้สิ้นอายุเลยไม่ได้ แต่การสวดพระปริตรสามารถ คอยกันพระยามัจจุราชให้ช้าอยู่เพื่อให้อายุยืนไปได้ แต่ว่าหากถึงการกำหนดสิ้นอายุแล้ว ถึงจะ พากเพียรจำเรณูภาวนาอย่างไรก็คงไม่ได้ เปรียบปานดุษฎีนาถเมื่อต้นข้าวแก่จนสุกแล้ว ถึงจะวิด น้ำเข้าในนาปิดขังเอาไว้มากเท่าใด ต้นข้าวนั้นจะเจริญเติบใหญ่ได้ แต่ข้าวที่มีต้นอ่อน ครั้นได้นำเลี้ยง ต้นข้าวก็ชุ่มชื้นมีสีสนเขียวชอุ่มงาม อุปมานี้ฉันใด ก็เหมือนกับคนที่อายุสิ้นแล้ว จะให้กินยาและ สวดพระปริตรเท่าใดก็ไม่สามารถมีอายุต่อไปได้ แต่มนุษย์ที่ยังมีอายุและวัยซึ่งยังจะจำเรณูต่อไป เมื่อเจ็บไข้ ถ้าได้สวดพระปริตรและกินยา ก็จะช่วยคลายขึ้นจำเรณูสืบต่อไปได้”

พระนาคเสนได้แสดงถึงคุณของพระปริตรด้วยการยกตัวอย่างซึ่งเป็นที่ประจักษ์และรับรู้ กันทั่วไป อาทิ โรคภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งหลายสามารถหายเสื่อมคลายได้ด้วยอำนาจคุณแห่งการ

^{๑๔} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, รศ. ดร., การสวดพระปริตรตามการสังคายนาสวดมนต์ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา, ๒๕๕๑), หน้า ๙.

สวดพระปริตร หรือคนที่ถูกอสรพิษขบกัด เมื่อสวดพระปริตรเป่าปัดกำจัดพิษให้เสื่อมหายก็สามารถรอดพ้นจากความตาย ได้ชีวิตกลับคืนมาโดยหาอันตรายมิได้ หรือผู้ใดปฏิบัติสวดพระปริตรอยู่ ถึงจะให้งูขบ งูก็ขบศีรษะไม่อาจอ้าปากขบกัดได้ ถึงโจรทั้งหลายเจียดเงือกกระบองจะตีก็ตีไม่ลง ถึงจะไขว้างซัดมันไปให้แทงก็แทงไม่ได้ ถึงไฟจะลุกเป็นเปลวอยู่ก็ดี ก็มีอาจไหม้ได้ ถึงคน

พระนาคนั้นได้กล่าวสรุปว่า พระปริตรแม้จะมีคุณและอำนาจเป็นอันมาก แต่เปรียบเสมือนโภชนาหาร บางที่ก็รักษาป้องกันอันตรายได้ บางที่ก็รักษาป้องกันอันตรายไม่ได้ พระปริตรช่วยป้องกันภัยไม่ได้ ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

- ๑) มีกรรมที่มีกำลังแรงกล้าปิดกั้นไว้ (กัมมavarณ)
- ๒) เกิดกิเลสที่มีกำลังแรงกล้าปิดกั้นไว้ (กิเลสavarณ)
- ๓) ไม่เชื่อในคุณของพระปริตร(อัสถิตทนต์)^{๑๕}

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การสวดมนต์ได้กลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ประกอบขึ้นในช่วงเวลาที่วิกฤติ ที่ผู้มีความต้องการพ้นทุกข์ที่กำลังประสบเรื่องความตาย ความสงสัยในพุทธานุภาพ ผลของการสวดมนต์ อันเป็นผลกระทบต่อสังคมในฐานะที่เป็นความเชื่ออันมีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างสันติภาพและการคุ้มครองให้มั่นคงทั้งแก่ตนเองและสังคมในสมัยนั้น

ความเชื่อเกี่ยวกับการสวดมนต์ที่กล่าวว่า เมื่อสัจจะได้ถูกประกาศออกมาอย่างจริงจังด้วยความเชื่อตรงและบริสุทธิ์แล้ว อำนาจที่ฝังตัวอยู่อันนำมาซึ่งผลอันน่าปรารถนานั้นจะปรากฏออกมา ลักษณะความคิดเช่นนี้ไม่ใช่ทฤษฎีใหม่ที่ก่อกำเนิดขึ้นในพระพุทธศาสนา เพราะช่วงเวลานั้นยาวนานก่อนการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องนี้ เป็นที่คุ้นเคยเป็นอย่างดีในอินเดียโบราณ โดยมีความเชื่อว่า สัจจะเป็นแหล่งกำเนิดและเป็นเครื่องมือของอำนาจอันยิ่งใหญ่ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อุปนิษद्ว่า

“ลูกไฟอันร้อนแรงไม่แผดเผาผู้บริสุทธิ์ เนื่องจากจิตใจอันทรงไว้ซึ่งความจริง ซึ่งได้ปกคลุมตัวของเขาไว้โดยสัจจะ ได้สยบลูกไฟอันร้อนแรงนั้นไว้ได้ เขาจึงไม่ถูกแผดเผาและถูกปลดปล่อยออกมาได้”^{๑๖}

ดังกล่าวนี้นี้ เป็นบางตัวอย่างของความเชื่อของชาวอินเดียโบราณที่มีต่อสัจจะ และพระพุทธศาสนาก็รับเอาความเชื่อต่ออำนาจของสัจจะอันนี้เข้ามาโดยเชื่อว่าสัจจะมีอำนาจ การยอมรับเช่นนี้สร้างฐานอันสำคัญให้แก่พิธีสวดมนต์^{๑๗}

^{๑๕} พระไตรปิฎกฉบับฉัฎฐสังคีติ ขุ.ขุ.๒๘ มลีนท(ไทย) มัจจุปาสามุตตักปัญหา.

^{๑๖} Max Muller, *The Upanishads*, (SBE: Vol. I Oxford, ๑๘๗๙), p.๑๖.

ธัชคสูตร สังยุตตนิกาย สุตตันปิฎก^{๑๘} กล่าวถึงสงครามที่กล่าวขานกันสืบมาอย่างยาวนานระหว่างเวตตากับอสูร เวตตาทิ้งหลายถูกแนะนำให้มองดูธงของผู้นำของพวกเขา เพื่อเอาชนะความหวาดกลัวและปลุกกำลังใจ พระสูตรนี้กล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีกว่าการมุ่งไปยังคุณงามความดีของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพมากในการกำจัดความกลัว นอกจากนี้ สูตรนี้ยังเป็นบ่อเกิดแห่งความหวังอันไม่เคยจางหายไปของบรรดาเวตตาทิ้งหลายและตัวผู้นำเองด้วย

รัตนสูตร^{๑๙} ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สวดเพื่อรักษาเมืองเวสาลีจากภัย ๓ ประการ คือความแห้งแล้ง ทุพภิกขภัย และโรคระบาด ก็รวมเอาหลักธรรมเรื่องความเมตตาและสัจจะไว้เหมือนกัน ซึ่งสูตรนี้ได้ยกเอาคุณพิเศษของพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์มากล่าวไว้ว่า เป็นสัจจะอันประเสริฐที่สุด ทำให้นามาสซึ่งพรอันประเสริฐด้วยอำนาจของพระรัตนตรัยส่วนมหามังคลสูตร ได้กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับฆราวาส เพื่อการส่งเสริมวิถีชีวิตของชาวพุทธทั้งหลาย^{๒๐}

อนึ่ง มัจฉาชาดก^{๒๑} มีการบันทึกว่า พระโพธิสัตว์ถูกความทุกข์ยากของเหล่าญาติในช่วงที่อดอยากแสนสาหัสบีบคั้นอย่างรุนแรง จึงได้สวดอ้อนวอนต่อพระปชุนนีเทพแห่งฝน ท่านได้ประกาศสัจจะว่า ท่านไม่เคยกินหรือฆ่าสัตว์อันมีชีวิต แม้ว่าจะเกิดอยู่ท่ามกลางเหล่าผู้ที่เลี้ยงดูด้วยชีวิตของผู้อื่น ด้วยอำนาจของสัจจะนี้ ขอให้เทพปชุนนีโปรยหยาดฝนลงมา ด้วยคำสวดอ้อนวอนของท่าน จึงทำให้ฝนตกลงมา ทำให้หยุดความทุกข์ยากลำบากลงได้ ในทุกวันนี้การสวดอ้อนวอน

สูตรทั้งหลายเหล่านี้ ได้แสดงการกล่าวอ้างอิงสัจจะอย่างชัดเจนและเรียบง่ายโดยไม่ต้องใช้เครื่องมือทางพิธีกรรมร่วมด้วยเลย ต่อมาภายหลังการสวดได้พัฒนากลับกลายมาเป็นพิธีกรรมของการสวด ดังมีอุทาหรณ์ในสุปปารกชาดก ที่แสดงสัญลักษณ์ของการค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้นของพิธีกรรมทั้งหลายว่า “ในท่ามกลางพายุ เรือที่พระโพธิสัตว์เดินทางไปด้วย แล่นเข้าสู่ภัยพิบัติอันรุนแรง เพื่อที่จะปิดเป่าอันตรายเฉพาะหน้าอันจะทำให้เรืออับปางลง พระโพธิสัตว์จึงได้ชำระกายให้บริสุทธิ์ด้วยการชะโลมน้ำหอมอาบ ใส่เสื้อผ้าใหม่และถือคนโทมน้ำเต็มไว้ในมือทั้งสอง พร้อมกับประกาศหลักสัจจะว่า นับแต่ความจำได้ข้าพเจ้าระลึกได้ว่า ไม่เคยเปียดเบียนสิ่งมีชีวิตแม้สักอย่าง

^{๑๗} Lily De Silva, A Historical and religious Study of the Buddhist Ceremony for Peace and Prosperity in Sri Lanka, (Colombo: The Department of Government Printing, ๑๙๘๑), p. ๑๓.

^{๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๕๙.

^{๑๙} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๘/๙-๑๔.

^{๒๐} ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๕๕/๓๔๘.

^{๒๑} ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๗๕/๓๑.

หนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าได้ไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้ว ด้วยอำนาจของสัจจะนี้ ขอให้เรื่อลำนี้งปลดปล่อย ด้วยเทอญ^{๒๒} ด้วยหลักสัจจะนั้นทำให้เรื่อพ้นอันตรายมาได้และเล่นไปได้อย่างปลอดภัย

ส่วนพระมหาพุทธานุภาพซึ่งเป็นผลจากการสวดพระปริตรนั้น ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาอธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ทางจิตและฟิสิกส์ที่ควรพิจารณาคือ

พุทธานุภาพ หมายถึง อานุภาพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังคงเหลืออยู่ในบรรยากาศในโลกนี้และเหลืออยู่รอบๆ ตัวเรา และพุทธานุภาพคือความเชื่อ (Faith) ของกลุ่มพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะเท่านั้น ตามหลักพุทธปรัชญา และถ้าใช้ข้อมูลทางฟิสิกส์ในเรื่องพุทธานุภาพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็คือ

“สนามแม่เหล็กซึ่งเกิดจากพลังงานของจิตชั้นวิสุทธิจิตชั้นโลกียฉานและชั้นโลกุตระชั้นสูงสุดของพระองค์ ซึ่งเหลือค้างอยู่ในบรรยากาศในโลกใบนี้ ทั้งนี้เพราะคลื่นความร้อน ซึ่งเจือปนอยู่ในกระแสจิตของพระองค์ (Psychic Heat) ได้รักษาพลังงานเหล่านี้ให้คงอยู่ เหลืออยู่ตามเดิม และสามารถพิสูจน์วัดได้ด้วยคลื่นสมองของบุคคลซึ่งต้องการพิสูจน์ทดลองด้วยการน้อมจิตระลึกถึงพระองค์โดยการจัดกระบวนการของระบบจิตให้เกิดสมาธิเสียก่อน เมื่อคลื่นสมองของบุคคลนั้นไปสัมผัสกับพลังงานของจิตซึ่งเกิดจากอำนาจฝ่ายสูงหรือกุศลจิต(superior order) ซึ่งเหลือค้างอยู่ในสถานที่เหล่านั้น ผู้นั้นย่อมจะเกิดความรู้สึกทางอารมณ์เป็นสุขสงบ อิ่มเอมใจ” เช่นเดียวกัน^{๒๓}

โดยวิธีที่กล่าวมานี้ พิธีสวดมนต์ได้เป็นที่พึงทางใจเมื่อยามที่ผู้คนต้องเผชิญความทุกข์เพื่อหาทางพ้นทุกข์ โดยสาเหตุของความทุกข์เกิดจาก

๑. ความหวาดกลัว ต้องการกำลังใจ (ธัชคสูตร)
๒. พุทธิภัย ความแห้งแล้ง โรคระบาด (รัตนสูตร)
๓. ขาดอาหารจากความแห้งแล้ง (มัจฉาชาดก)

ดังนั้นพิธีสวดมนต์ในพุทธศาสนาได้เป็นหลักในยามเกิดวิกฤติเพื่อหาทางพ้นจากความทุกข์ โดยวิธีการเริ่มค่อยๆ ให้มีการยอมรับเป็นการบรรเทาทุกข์ทางใจและอาศัยอยู่กับแนวคิดเรื่อง การยืนยันความจริง หรือหลักสัจจะ โดยการชำระร่างกายด้วยการอาบน้ำหอม ใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ และขันใส่น้ำถือเป็นชุดใหม่ที่เป็นส่วนของพิธีกรรม ทั้งหมดถือเป็นข้อปฏิบัติในพิธีชำระกายให้บริสุทธิ์เบื้องต้น ความเชื่อในอำนาจของเมตตาสัจจะ และพุทธานุภาพก็ได้สร้างพื้นฐานของพิธีสวดมนต์ขึ้นมา

^{๒๒} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๐๘-๑๒๐/๒๕๑-๒๕๒.

^{๒๓} ชลธ อุทราชน, วิจัยพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับหลักวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๑๗), หน้า ๓๗.

เมื่อพิจารณาส่วนประกอบหลายส่วนของพิธีสวดมนต์ยุคต้นๆ แสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบเหล่านั้นประกอบด้วยความสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

- ๑) ศาสนา (คุณความดีของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ดังปรากฏในรัตนสูตร)
- ๒) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (เมตตาที่แผ่ไปถ้วนทั่ว ดังปรากฏในเมตตสูตร)
- ๓) ความเป็นผู้นำทางการเมือง (อิทธิพลของความเป็นผู้นำ ดังปรากฏในธัชคสูตร)

ทั้งสามความหมายแสดงให้เห็นว่า การสวดมนต์ช่วยในการบรรเทาทุกข์ทางใจและมุ่งหมายส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองทั้งระดับสังคมโดยรวมและบุคคล ซึ่งควรจะเน้นความสำคัญของแง่มุมสามประการนี้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้พิธีสวดมนต์ยังมีความเมตตาสังจิกิริยาและพุทธานุภาพอยู่ในตัวด้วย

๓) การสวดมนต์ในประเทศไทย

ในรัชสมัยของ พระเจ้าปรากรมพหุมหาราช ได้ครองลังกาทวีป พ.ศ. ๑๖๙๖ พระองค์ได้ทรงทำสังคายนาพระธรรมวินัยภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองขึ้น นานาประเทศคือพม่า มอญ ไทย และเขมร ต่างก็เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกาทวีป คือนิกายลังกาวงศ์ พร้อมนำพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่สังคายนาใหม่กลับประเทศตนด้วย ทั้งพระธรรมวินัย ข้อวัตรปฏิบัติการสวดมนต์ซึ่งขณะนั้นในประเทศไทยตรงกับสมัยสุโขทัย^{๒๔}

๔) การสวดมนต์ในสมัยสุโขทัย

ดังปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ว่า “เมืองตะวันตกเมืองสุโขทัย มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชเรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราช”^{๒๕} เป็นภิกษุที่สืบเชื้อสาย พระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากลังกา ก่อนที่จะมีการเรียนการสอนหนังสือแต่ละครั้งนั้น ต้องทำพิธีสวดมนต์แสดงการนมัสการพระรัตนตรัยก่อนเสมอ ดังปรากฏในจารึกวัดตระพังนาค ที่มีเนื้อความแสดงการนมัสการพระรัตนตรัยด้วยการยกข้อความแสดงพุทธคุณซึ่งขึ้นต้นว่า “อิติปิโส ภควา...” แสดงธรรมคุณซึ่งขึ้นต้นว่า “สวากขาโต ภควตา ธมโม...” และสังฆคุณซึ่งขึ้นต้นว่า “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฆ์...”^{๒๖}

^{๒๔} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐

^{๒๕} กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

^{๒๖} กรมศิลปากร อ่างใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย: จารึก ตำนาน พงศาวดารสาส์น ประกาศ**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

อนึ่งพิธีสวดมนต์ยังเป็นธรรมเนียมประเพณีของชาวสุโขทัยที่พึงปฏิบัติกันทุกๆ วันพระ และวันสำคัญทางศาสนา ตัวอย่างเช่น พ่อขุนรามคำแหง ทรงโปรดให้ปลูกทำดงตาล และโปรดให้สร้างขดานหินตั้งไว้ ณ ตรงกลางดงตาลนั้น “วันเดือนดับเดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบ่างแปดวัน ผูกปู่ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหินสูตรธรรมแก่อุบาสก”^{๒๗} จึงสันนิษฐานได้ว่า ในสมัยสุโขทัยนี้ ได้นำเอาคัมภีร์จตุภคณาจารย์จากลังกาที่เปลี่ยนแปลงเป็นบทสวด เจ็ดตำนาน และสิบ

“สูตรธรรม หมายถึง สวดปริตร ... ข้อความในศิลาจารึกนี้ จึงถือเป็นหลักฐานได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาสวดเจ็ดตำนานทุกๆ วันพระ”^{๒๘}

แม้ในการจัดงานฉลองการก่อพระเจดีย์ ปลูกต้นโพธิ์ และสร้างพระพุทธรูป ได้จัดให้มีการสวดธรรม ในจารึกแผ่นศิลาบึงวัดมหาธาตุ ก็ได้กล่าวถึงการทำบุญวันเกิด มีการ “ฟังพระสวดปกรณานิธรรม” เป็นต้น^{๒๙}

ต่อมาสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.๑๘๙๐-๑๙๒๗ เป็นยุครุ่งโรจน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่พระมหากษัตริย์ทรงเอาใจใส่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและศึกษาพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง จนมีผลงานเขียนที่สำคัญ คือ เถกมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วงที่ทรงรวบรวมประมวลสาระจากคัมภีร์บาลีจำนวนกว่า ๓๐ คัมภีร์ ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

ด้วยอิทธิพลของคัมภีร์เตกมิกถา ได้สร้างระบบความรู้แก่ชาวสุโขทัยยุคนั้นอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการสร้างสื่อนำหรือศรัทธานำปัญญา โดยในงานเขียนจะกล่าวถึง นรก สวรรค์ บุญบาป ที่ชัดเจน ทำให้เกิดความกลัวต่อบาปที่มีผลให้เกิดในนรก สร้างแต่ความดีที่จะนำไปสู่สวรรค์ คนส่วนใหญ่จึงมุ่งสร้างความดีมุ่งสู่สวรรค์โดยการเจริญภาวนา เป็นพิธีกรรมที่เห็นได้ทั้งการสวดภาวนา รำลึกภาวนาและพิจารณาภาวนา ดังปรากฏในจารึกว่า “อันหนึ่ง ภาวนา เป็นต้นว่า สวดมนต์และสวดพระพุทธรูป และถึงถึงคุณพ่อคุณแม่เจ้าไทท่านผู้พระคุณแก่ตนแล ภาวนาอนิจจังสังขารแล”^{๓๐}

แต่อย่างไรก็ตาม คติพระโพธิสัตว์และการบำเพ็ญบารมีที่มาจากอิทธิพลทางการเมืองของราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยที่แผ่ขยายอำนาจเข้ามาตั้งแต่ก่อนสุโขทัย ยังเป็นที่นิยม

^{๒๗} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๑๗.

^{๒๘} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ความเป็นบัณฑิตของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร เปรียญ และพระภิกษุสงฆ์สมัยสุโขทัยสวดเจ็ดตำนานหรือไม่, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๑๗), หน้า ๓๕.

^{๒๙} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๑๐๕.

^{๓๐} พญาลิไทย, ไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๔๒.

“ในปีมะแม มหาศักราชได้ ๑๓๐๑ ปี จุลศักราชได้ ๗๔๑ ปี เดือน ๑๑ แรม ๒ ค่ำ หน
 ขอมวันพุธหนไต้หวันเบิกสัน อันติหนักหนา ...บ้านางคำมีใจศรัทธาหนักหนายอศาสนาในพระเป็น
 เจ้า ทั้งภิกษุสงฆ์ทรงจ้งหันแห่งท่านชื่อเถรธรรมวิสาร์...สักวัน แล้วจึงหาพระภิกษุสงฆ์เถรานุเถระ
 ทั้งเมืองหน้าคนมาไหววันหนึ่ง ในอาวาสองค์จ้งหันฉลองโอยทานไตรจีวรและองค์บริวารถ้วน
 สรรพสดับพระธรรมทั้งทศชาติอันไพเราะหนักหนา หา...พาทยพิณแตรสังข์พัลลว”^{๓๑}

การสวดทศชาติครั้งนี้ รองศาสตราจารย์สุภาพรรณ ณ บางช้าง วิเคราะห์ไว้ว่า “เป็นงาน
 บุญใหญ่ มุ่งถวายจ้งหัน คือ ภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก หลังการถวายภัตตาหาร
 พระภิกษุสงฆ์ฉันเรียบร้อยแล้ว ในช่วงบ่ายเป็นการ “สดับพระธรรมทั้งทศชาติ” ในจารึกระบุว่า
 “พระธรรมทั้งทศชาตินั้น ไพเราะหนักหนา ประกอบกับมีพาทยพิณแตรสังข์และพัลลว คือพลุ ทำให้
 เข้าใจว่า จะมีการแสดงธรรมเทศน์มาก่อน แล้วจึงมีการสวดทศชาติ หรือมีการเทศน์และการสวด
 ประสานกันเป็นเรื่องๆ ไปจนครบ ๑๐ เรื่อง แต่ละเรื่องน่าจะเทศน์และสวดแสดงเฉพาะสาระที่เป็น
 แก่นสารหรือหัวใจของเรื่อง”^{๓๒} ให้แก่ประชาชน แม้บางครั้งกษัตริย์เจ้าแผ่นดินจะเป็นผู้สอนธรรม
 เอง แต่พระองค์ก็ทรงเป็นผู้เล่าเรียนคัมภีร์มาอย่างคร่ำเคร่งเหมือนกัน แล้วจึงถ่ายทอดออกมา ดัง
 ปรากฏเป็นงานเขียนเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” เป็นต้น แต่ด้วยอำนาจของพระพุทธศาสนามหายาน
 ที่มีอิทธิพลในด้านการปกครองว่าด้วย เรื่อง“ผู้นำต้องมีบารมีสูง เป็นที่เคารพของประชาชน” ทำให้
 เกิดพิธีสวดมนต์ที่ส่งเสริมอำนาจกษัตริย์ ได้แก่ การสวดทศชาติ ที่แสดงคุณธรรมหรือการบำเพ็ญ
 บารมีของพระโพธิสัตว์ แต่อย่างไรก็ตาม ยังเป็นการสวดธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง

๕) การสวดมนต์สมัยอยุธยา

สมัยอยุธยา เริ่มแต่รัชสมัยของพระรามาธิบดีที่ ๑ พ.ศ. ๑๘๙๓ พระองค์ทรงนำคติความ
 เชื่อตลอดจนแนวปฏิบัติด้านพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่อยุธยามากมาย ดังปรากฏ
 หลักฐานในลิลิตโองการแข่งน้ำ ซึ่งเป็นคำอ่านในพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา^{๓๓} และใน
 คำให้การชาวกรุงเก่า ก็ได้บันทึกไว้ว่า พระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้เชิญคณะพราหมณ์จาก
 พารณสีมาประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก^{๓๔} ต่อแต่นั้นพิธีกรรมได้ปรากฏการผสมผสานคติความ

^{๓๑} กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๕-๑๖, (กรุงเทพมหานคร:
 กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๓๑๓.

^{๓๒} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วรรณกรรมงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย: จารึกตำนาน พงศาวดาร
 สาส์น ประกาศ, หน้า ๒๐๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๓๔} คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ
 อักษรนิติ, (นครหลวงกรุงธนบุรี: คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๖๐.

เชื่อและแบบแผนประเพณีระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์เข้าด้วยกันสืบเนื่องมาตลอดสมัยอยุธยา

คติความเชื่อเรื่องบุญฤทธิวิทยาคมในสมัยอยุธยามีผลทำให้ระบบความรู้ความคิดความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากพุทธธรรม เกิดสอดคล้องกับความคิดความเชื่ออิทธิปาฏิหาริย์มากขึ้นด้านพิธีสวดมนต์ถูกนำมาใช้ในเชิงอำนาจพลังศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในคำให้การชาวกรุงเก่าเล่าว่า สมัยพระมหาธรรมราชาได้เกิดปัญหาความแห้งแล้ง พระองค์โปรดให้นิมนต์อาจารย์อริยวงศ์มาช่วยหาพระอาจารย์คามวาสีพระพิมลธรรม มาสวดมนต์ช่วยแก้ปัญหาด้วยวิธีการดังนี้ คือ

“...พระอาจารย์ทั้งสองก็ไม่กลับไปยังพระอารามอาศัยอยู่ในพระราชวังตั้งบริกรรมทางอาโปกสิณ และเจริญพระพุทธรูปด้วยอำนาจสมาธิและพระพุทธรูปของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งสองนั้น พอถึงกำหนดวันสัตตยา ก็เกิดมหาเมฆตั้งขึ้นทั้ง ๘ ทิศ ฝนตกลงเป็นอันมาก แต่นั้นมา ถ้าเกิดความไข้ขึ้นชุกชุมในบ้านเมืองแล้ว พระเจ้ามหาธรรมราชาก็ให้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้ามาเจริญพระพุทธรูป มีสัตตปริตรและภาณวาร เป็นต้น ในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวงและให้ยิงปืนอาภูนามหามงคล”^{๓๕}

อนึ่ง ในสมัยอยุธยานี้ นอกจากการสวดเพื่อป้องกันภัยอันตรายดังกล่าวแล้ว ยังมีมาสวดเพื่อสอนธรรม ดังปรากฏพิธีสวดมนต์ที่ รศ. ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง^{๓๖} สรุปดังนี้

๑) การสวดอ่านกลอนสวด โดยได้นำเรื่องจากพระสูตรในพระไตรปิฎกมหาชาติพระมาลัยชาดกต่าง ๆ และนิทานธรรมที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อเป็นเรื่องสอนใจ เช่น เรื่องจากพระสูตรได้แก่เรื่องศิริมานนธ์ เรื่องจากตำนานพระพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ เรื่องจากชาดก ได้แก่เรื่อง พระมโหสถ พระเทมีย์ เรื่องนิทานท้องถิ่น ได้แก่เรื่อง ศรีธัญไชย ปลาบู่ทอง

๒) การสวดโ้เอววิหารราย เกิดจากการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นสำหรับใช้คุุหส์สวด จึงเกิดประเพณีการซ้อมสวดมหาชาติคำหลวงหลายสำรับ แล้วเลือกสำรับที่ดีเด่นไปสวดถวายพระเจ้าอยู่หัว สำหรับบำเพ็ญพระราชกุศลในเวลานักขัตฤกษ์ เช่นวันเข้าพรรษา เป็นต้น

๓) การสวดพระมาลัย เดิมสวดในงานมงคล คือ งานแต่งงาน ที่เรียกว่า มาลัยกล่อมหอ และสวดในงานอวมงคล คือ งานศพ จุดมุ่งหมายในการสวดพระมาลัยเพื่อสั่งสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓-๑๕๕.

^{๓๖} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๒๐๒-๒๐๕.

ดังนั้นพิธีสวดมนต์ในสมัยอยุธยา^{๓๗} มีการผสมผสานด้านคติความเชื่อและการปฏิบัติระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนาด้วยกัน ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจของสถานการณ์บ้านเมืองที่มีสงครามอยู่บ่อยครั้ง ศาสนาพราหมณ์ส่งเสริมอำนาจบารมีของกษัตริย์ให้ดูน่าเกรงขาม ควรเคารพยกย่อง ปรากฏในรูปของพิธีกรรม เช่น การประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก และพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ส่วนพระพุทธศาสนา ปรากฏในรูปของการปลุกเสกมนต์คาถา นำเอาพุทธมนต์ในพระไตรปิฎกมาสวดเพื่อปลุกใจและสร้างความกล้าหาญในการสู้รบในสงคราม ดังที่พระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขานางบวช ลงเลขยันต์คาถาให้แก่ชาวบ้านบางระจัน^{๓๘} เป็นต้น

๓) การสวดมนต์สมัยธนบุรี

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งพระองค์ท่านเคยบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนามาก่อน มีความรอบรู้แตกฉานในพระศาสนา ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดในด้านศาสนธรรม เนื่องจากบ้านเมืองได้ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของพม่าเข้าศึกอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อพระองค์กู้ชาติขึ้นมาแล้ว ทรงเริ่มทำงานที่เกี่ยวกับศาสนาหลายประการ

อย่างไรก็ตาม ความทุกข์ที่เกิดจากการสูญเสียขวัญจากเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาและความคุ้นเคยในคติความเชื่อทางด้านเวทมนต์คาถา ประกอบกับยังยึดมั่นในความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ลัทธินับถือผีสางเทวดา ไสยศาสตร์มีอยู่ในจิตใจของคนไทยทุกระดับสมเด็จพระเจ้าตากสิน จึงให้ความสำคัญในเรื่องนี้ ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ.๒๓๑๒ เมื่อกองทัพเรือเผชิญพายุคลื่นลมหนัก ทรงโปรดฯ ให้ปลุกศาลเพียงตาขึ้น พระราชทานเครื่องกระยาสังเวทรวงสรรพเทพารักษ์ผู้พิทักษ์มหาสมุทร โดย“ตั้งสัตยาธิษฐาน เอาคุณพระศรีรัตนตรัยเป็นที่ตั้งกับทั้งพระบารมีซึ่งทรงบำเพ็ญมาแต่ชาติก่อนและในปัจจุบันของดลบันดาลให้คลื่นสงบ” และในคราวที่เกิดน้ำกันดารที่ตำบลกลุ่มเหลือง ก็ทรงโปรดฯ “ให้ปลุกศาลเพียงตาตั้งเครื่องพิธีกรรมบวงสรวงเทวดาบนเขาปรากฏฝนตกตามสัตยาธิษฐาน”^{๓๘}

กระนั้นก็ตาม หลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ได้กล่าวถึงการรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากที่ต่างๆ เช่นจากนครศรีธรรมราช และหัวเมืองเหนือ เป็นต้น การรวบรวมคัมภีร์ครั้งนี้ สันนิษฐานได้ว่า ได้นำเอาบทสวดมนต์จากนครศรีธรรมราชมาให้พระภิกษุในกรุงธนบุรีได้

^{๓๗} พระโสภณคณาภรณ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๑๗.

^{๓๘} หมู่อุดมหายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ.๑๑๘๓ เลขที่ ๑๖ , อ้างใน สายชล วรรณรัตน์, “พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๔, หน้า ๖๙.

สวดในพิธีกรรมต่างๆ อีกด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่า“...ได้บำเพ็ญทศบุญ กิริยาวัตรกุศลต่างๆ ฝ่ายสมณะก็รับจัดปัจจัยทานอันเป็นสุขบริโภคนำบำเพ็ญกิจสมณธรรมตาม สมณกิจ”^{๓๙}

สรุปได้ว่า พิธีสวดมนต์ในสมัยกรุงธนบุรี ยังสอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถา เรื่องไสยเวทย์ ตามอำนาจของพราหมณ์ และพุทธตันตระ ลักษณะคติความเชื่อในอำนาจเหนือ ธรรมชาติและบุญฤทธิ์วิyakม พระภิกษุสงฆ์ยังได้มีบทบาทเป็นผู้กระทำพิธีกรรมที่เนื่องด้วยคตินี้ อยู่ บ้างก็เป็นไปในทางหลอกลวงทำให้ประชาชนหลงใหลว่าเป็นผู้มีบุญฤทธิ์

๖) การสวดมนต์ในสมัยรัตนโกสินทร์ (ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓-ปัจจุบัน)

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ยังสืบทอดระบบคติความเชื่อดั้งเดิมที่มีมา ตามบริบทของสังคมไทย เช่น คติพระโพธิสัตว์ คติบาร์มี คติพระศรีอริยเมตไตรยเป็นต้น^{๔๐} ประชาชนทั่วไปยังมีคติความเชื่อในเรื่องพิธีสวดมนต์ของพระพุทธศาสนาปะปนกับบุญฤทธิ์ วิyakม

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาของ ประชาชนให้มีสาระและแสดงออกถูกต้องตามหลักพุทธธรรมยิ่งขึ้น โดยคติความเชื่อเรื่องการฟัง ธรรม ให้พระสงฆ์แสดงธรรมให้ถูกต้องตามบาลีและอรรถกถา เช่น พุทธถึงอานิสงส์การฟังมหาชาติ เป็นปัจจัยให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย และคติความเชื่อเรื่องการนับถือผีและเทวดา มีการยอมรับ และส่งเสริมคติความเชื่อนี้ ดังกำหนดว่า

“การกุศลสิ่งใดๆ จงอุทิศส่วนกุศลให้แก่ภูมิอารักษ์เทวดาทั้งปวง ให้อนุโมทนาส่วนกุศลนี้ ชื่อชมช่วยอภิบาลรักษา จะได้เป็นพยานบอกบาปบุญชั่วดีทั่วจัตุโลกขบาล อันเพี้ยมาเอาบาปบุญ ชื่อนั้น” กระนั้นทรงเน้นมิให้นับถือเกินไปจากพระรัตนตรัย ดังที่ว่า “ถวายเป็นสิ่งซึ่งอันสมควรแก่เทพา รักษแต่อย่างนับถือยิ่งกว่าพระไตรสรณาคม”^{๔๑}

^{๓๙} พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (พระนคร: โรงพิมพ์德利เมล์, ๒๔๘๐), หน้า ๓๒-

^{๔๐} สุภาพรณ ฦ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลง การปกครอง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๘๔.

^{๔๑} พระยาธรรมปรีชา, ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา ฉบับที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: องค์การคุรุสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๖๙.

ต่อมา สมัยรัชกาลที่ ๒ ได้มีการสังคายนาสวดมนต์คือโปรดให้แปลพระปริตรทั้งหลายออกเป็นภาษาไทย^{๔๒} เพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศล เนื่องจากการเกิดอหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่มีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมากกว่าสามหมื่นคน ใน พ.ศ. ๒๓๖๓

การปริวรรตพระพุทธรูปธรรมต่างๆ จากภาษาขอมเป็นอักษรไทย ตรวจชำระให้ถูกต้องแปลเป็นภาษาไทยแล้วจึงนำมาสวดสาธยาย ถือเป็นกระบวนการลักษณะของการทำสังคายนาพระธรรมวินัยในประวัติของพระพุทธศาสนา ดังนั้นการทำสังคายนาที่มีพระราชดำริให้ทำขึ้น ก่อให้เกิดผลดีคือ

ประการแรก เป็นครั้งแรกที่ได้มีการแปลพระพุทธรูปธรรม ได้แก่พระสูตรและบทสวดที่ใช้สวดหรือสาธยายในโอกาสต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา บทสวดที่เป็นคำสอนให้พิจารณาความจริงของชีวิตเพื่อให้เกิดสติใจอันนำไปสู่ความไม่ประมาท ซึ่งคำสอนที่เป็นหลักสำคัญในพระศาสนาเป็นภาษาไทย การรู้ความหมายบทสวดย่อมได้ประโยชน์จากการฟังบทสวดมนต์นั้นๆ ยิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา

ประการที่สอง ก่อให้เกิดประเพณีสวดมนต์แปลขึ้นเป็นครั้งแรก สวดทั้งคำบาลีและคำแปลเป็นภาษาไทย วัฒนธรรมการสวดมนต์แปลได้มีการพัฒนาการสืบทอดมาจนเป็นธรรมเนียมนิยมปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^{๔๓}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ใน พ.ศ. ๒๓๕๙ มีพระชันษา ๑๓ ปี ได้ทรงผนวชเป็นสามเณร และเมื่อพระชันษาคืบ ๒๑ ปี ก็ได้บวชเป็นพระภิกษุตามประเพณี ทรงมุ่งศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ทรงศึกษาภาษาบาลี พระไตรปิฎกพร้อมทั้งหนังสืออื่นที่เกี่ยวข้องอย่างแตกฉานเชี่ยวชาญ ต่อมาได้ทรงตั้งคณะสงฆ์ภิกษุใหม่ คือ ธรรมยุติกนิกาย ทรงดัดแปลงพิธีสวดมนต์หลายอย่าง เช่น การสวดมนต์อย่างรามัญในพระราชวัง ดังที่พระองค์ได้ทรงแสดงพระราชอาชญา ที่ปรากฏในชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค ๒ หมวดยุทธประเพณีไทยไว้ว่า

“ในพระราชนิเวศน์เวียงวังของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตามแบบแผนบุรพประเพณีสืบมา พระสงฆ์รามัญได้สวดพระปริตรตามแบบอย่างข้างรามัญถวายน้ำพระพุทธรูปมนตร์เป็นน้ำสำหรับสรงพระพักตร์ แลน้ำสรงพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และประพรมเป็นทักษิณาวรรตรอบ

^{๔๒} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๘๗.

^{๔๓} สุภาพรณ ฦ บางช้าง, การสวดพระปริตรตามการสังคายนาสวดมนต์ในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๗-๑๙.

ขอบในจังหวัดพระราชมณเฑียรนี้ทุกวัน เป็นการพระราชพิธีมีสำหรับบรมราชตระกูลสืบมาแต่โบราณ พระสงฆ์อื่นๆ แม้จะมีถือนันดรยศปรากฏด้วยเกียรติคุณ คือเรียนรู้พระคัมภีร์ที่เป็นพระราชอาณัติเปรียญ หรือที่เป็นอาจารย์บอกภาวนาวิธี หรือพระสงฆ์ที่รู้ประกอบวิทยาคมมนตร์ เป็นที่นับถือของคนเป็นอันมากก็ดี ก็ไม่มีพระราชบัญญัติที่จะได้รับวาระผลัดเปลี่ยนมาสวดพระปริตรถวายน้ำพระพุทธรณ์เลย”^{๔๔}

การให้น้ำมนต์ จึงเป็นส่วนหนึ่งในการสวดมนต์ ที่เกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีว่าเมื่อมีพิธีสวดมนต์เมื่อใด ให้ตั้งบาตรหรือหม้อใส่น้ำมีเทียนติดไว้ และผูกด้ายสายสิญจน์โยงยาวมาไว้พระภิกษุสงฆ์ถือในขณะสวด และเมื่อสวดจบบทสุดท้าย ก็เอาเทียนจุ่มน้ำที่ในบาตรดับไฟ นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง มีทั้งหมด ๑๓ หัวข้อ คือ

- ๑) นโมการอัฐกถา (นโม ๘ บท)
- ๒) รัตนัตถ์อุปภาววิยาจนคาถา (คาถาน้อมรำลึกถึงพระรัตนตรัย)
- ๓) บททำวัตรเช้า
- ๔) บททำวัตรเย็น
- ๕) สรณคมนานุสรณคาถา (คาถาระลึกถึงพระไตรสรณคมน์)
- ๖) โมกขุปายคาถา (คาถาว่าด้วยอุบายแห่งการหลุดพ้น)
- ๗) ตีรตน์ปณามคาถา (คาถาสรรเสริญพระรัตนตรัย)
- ๘) ปัตติทานคาถา (ว่าด้วยการให้ส่วนบุญ สวดว่า “ยา เทวดา สนธิ วิหารวาสินี”)
- ๙) โอวาทปาฏิโมกขาธิปาฐะ (บทสวดพระสูตรมีโอวาทปาฏิโมกข์)
- ๑๐) ปักษคณนาวิธานคาถา (คาถาว่าด้วยการกำหนดปักษคณนา)
- ๑๑) แตติทานคาถา (คาถาว่าด้วยการให้ส่วนบุญ สวดว่า “บุญญสุตธานิ กตสุสาเปฯ”)
- ๑๒) สวดประกาศอุโบสถ
- ๑๓) อารธนาพระธรรม

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) พระสงฆ์เถรวาทได้นำพิธีสวดมนต์มาสวดเพื่อเป็นการถวายชัยมงคลแก่พระองค์ เมื่อครั้งเสด็จกลับจากยุโรป และครั้งพระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า เสด็จออกวัดพระศรีรัตนศาสดารามการสวดคาถาถวายชัยมงคลทั้ง ๒ นี้ เป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับสถาบันพระสงฆ์

^{๔๔} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ขุมนมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค ๒ หมวดราชประเพณีไทย, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๗๓), หน้า ๓๒-๓๕.

ในเวลานั้นและแสดงความกตัญญูทเวทในองค์^{๔๕} ภายหลังพิธีสวดมนต์ที่อยู่ในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง ได้ถูกแต่งเพิ่มขึ้นอีกหลายครั้ง คือ

๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้พระนิพนธ์ ๒ คาถา คือมนการสิทธิคาถา คาถาว่าด้วยการสำเร็จแห่งการทำคามนอบน้อม เริ่มต้นสวดว่า “โย จักขุมา” เป็นต้น และพุทธมิ่งมงคลคาถา คาถาว่าด้วยพุทธมิ่งมงคล

๒) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดโมลีโลกยาราม ได้นิพนธ์ ๑ คาถา คือ สุขายาจนคาถา คาถาว่าด้วยการขอความสุข

๓) สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) วัดราชประดิษฐ์ ทรงนิพนธ์ ๑ คาถา คือ นวพรหฺณคาถา คาถาว่าด้วยคุณของพระอรหันต์ ๙ อย่าง^{๔๖} สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงนิพนธ์ รตนัตถยปภาวสิทธิคาถา คาถาว่าด้วยการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย^{๔๗}

ดังนั้น หนังสือสวดมนต์ ฉบับหลวง จึงเป็นหนังสือที่รวบรวมพระสูตรและพระปริตรต่างๆ จากพระไตรปิฎก พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนิพนธ์คาถาของพระมหาเถระอีกหลายพระองค์ดังกล่าว พร้อมทั้งยังได้บรรจุระเบียบสวดมนต์เจ็ดตำนานสิบสองตำนาน และการสวดมนต์ในพระราชพิธี รัฐพิธีต่างๆ เช่น คาถาสวดเมื่อจุดเทียนชัย คาถาสวดเมื่อดับเทียนชัย คาถาสวดขอฝน คาถาพิฆฆมงคล^{๔๘} ได้เป็นแบบอย่างสำหรับพิธีสวดมนต์ของภิกษุสงฆ์ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

ค่านิยมในสังคมไทยกับเรื่องการสวดมนต์ในปัจจุบันพบว่าแม้สังคมไทยทั้งอดีตและปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตาม ความศรัทธาที่มีต่อการสวดมนต์ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงและได้รับการสืบทอดต่อกันมา คนไทยหรือสังคมไทยได้ให้คุณค่าต่อการสวดมนต์ดังนี้ ๑) เป็นการสืบทอดและรักษาหลักพระศาสนา (มุขปาฐะ) ๒) เป็นการกระทำความดีงาม บุญกุศลแก่ตนเองและผู้อื่น ๓) ช่วยให้มี สติ สมาธิ ปัญญา ๔) ช่วยแก้ไขปัญหาคอน เช่น ใจร้อน ๕) ทำให้มีลาภสักการะซึ่งคุณค่าดังกล่าวทั้งหมดนั้นทำให้สังคมไทยคงรักษาวัฒนธรรมในรูปแบบการสวดมนต์ไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

^{๔๕} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชกรณยานุสรณ์ ตอนว่าด้วยพระราชพิธีศรีสังจปานกาล, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๘), หน้า ๔๕.

^{๔๖} เสนาะ ผดุงฉัตร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๖.

^{๔๗} สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว), สวดมนต์ฉบับหลวง, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๙๕.

ตามที่ได้มีการเริ่มวัฒนธรรมการสวดมนต์แปลเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และได้มีการนำบทสวดมนต์ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากหนังสือสวดมนต์ ฉบับหลวง ที่ได้เผยแพร่มายังพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ทำให้การสวดมนต์แปลทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของในเรื่องเดียวกันนี้ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุแห่งสวนโมกขพลาราม ได้กล่าวไว้ว่า

“อาตมาจะเรียนสวดมนต์ จะเรียนคำแปลก่อนแล้วจึงเรียนคำบาลีที่หลัง เป็นการศึกษาธรรมะโดยความหมายโดยอรรถะ ทำสมาธิโดยพยัญชนะ ตลอดเวลาในการทำวัตรด้วยจิตใจ ก็จะเห็นธรรมะ โดยเฉพาะความทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร ความทุกข์ดับได้อย่างไร”^{๔๘}

๗) การสวดมนต์ข้ามปี^{๔๙}

เมื่อวันที่ 29 ธ.ค.2557 สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺญ) ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ได้อวยพรปีใหม่ประจำปีพ.ศ. 2558 ใจความว่า ในความเป็นจริงวันขึ้นปีใหม่เป็นแต่เพียงสมมติหมายให้รู้ว่า ครบรอบปีหนึ่งตามสุริยคติที่มนุษย์ได้สมมติกันมาช้านาน หากแต่วันหนึ่งก็ยังคงมี 24 ชั่วโมง สัปดาห์หนึ่งก็ยังคงมี 7 วัน และปีหนึ่งก็ยังคงมี 12 เดือน หาได้เพิ่มหรือลดไม่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนมนุษย์มิให้ตกอยู่ในความประมาท ให้รีบเร่งทำความดี ไม่ต้องรอวันเวลาที่จะทำความดี ดังพระพุทธวจนะ ในอังคุตตรนิกาย ติกกนิบาต ที่ว่า “สุนกขตฺตํ สุมงคฺลํ สุปภาตํ สุขุญฺญิตํ สุขโณ สุมุหุตฺโต จ สุญฺญํ พรหมจาริสฺส” หมายความว่า คนทั้งหลายประพฤติชอบเวลาใด เวลานั้นชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ยามดี และบูชาดีในพรหมจารีบุคคล ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติทั้งปวง ได้โปรดถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้ทรงหายจากพระอาการประชวรโดยรวดเร็ว ทรงพระเกษมสำราญในสิริราชสมบัติสืบกาลนาน และขอได้โปรดอำนวยการให้ท่านสาธุชนพี่น้องชาวไทยทุกท่าน

นายพนม ศรศิลป์ ผอ.สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ(พศ.) กล่าวว่า ที่ประชุมมหาเถรสมาคม(มส.) มีมติ ให้วัดทุกวัดทั้งในประเทศ และต่างประเทศ จัดสมათานศีล ฟังธรรมเทศนา สวดมนต์ และเจริญจิตตภาวนา ข้ามปี ในคืนวันที่ 31 ธ.ค.2557 ต่อเนื่องข้ามคืนถึงวันที่ 1 ม.ค.

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, **ฟ้าสาगरหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๘๖-๒๘๗.

^{๔๙} สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺญ), **การสวดมนต์ข้ามปี**, (ออนไลน์), <http://www.komchadluek.net/detail/20141229/198553.html>, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

2558 พร้อมทั้งให้ทุกวัดประชาสัมพันธ์เชิญชวนพุทธศาสนิกชนลด ละ เลิก อบายมุข สิ่งเสพติด เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ทั้งนี้ในส่วนกลางให้วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ และพุทธมณฑล เป็นศูนย์กลาง ส่วนภูมิภาคให้เจ้าคณะจังหวัดกำหนดวัดที่จะเป็นศูนย์กลาง ในการจัดกิจกรรม โดยมีวัดที่เป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมทั่วประเทศ 6,213 วัด สามารถดู รายละเอียดได้ที่ www.onab.go.th ในปีนี้คาดว่าจะมีคนเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่า 6.5 ล้านคน

พระพรหมเมธี (จันทน์ ธรรมจารี) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม กรรมการและ โฆษกมส. กล่าวว่า มส.จะขอให้ทุกวัดจัดพิธีขอมากรรม ขอโหสิกรรมแก่เจ้ากรรมนายเวรขึ้น เป็นครั้งแรกของพิธีสวดมนต์ข้ามปี เพื่อให้ชีวิตเริ่มต้นปีใหม่ด้วยความเป็นมงคล ซึ่งพิธีดังกล่าวจะ จัดก่อนการสวดมนต์ข้ามปีพร้อมกันทั่วประเทศ ทั้งนี้หากทุกคนพร้อมใจกันสวดมนต์ย่อมส่งผลให้ สังคมและประเทศชาติสงบสุขได้อย่างแน่นอนพระพรหมโมลี (สุชาติ ธรรมรตโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรรมการมส. กล่าวว่า ในส่วนของวัดปากน้ำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจัดสวดมนต์ ข้ามปี โดยมีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามหารัชมงคลาจารย์ เป็นประธานเปิดงาน ซึ่งพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมสวด มนต์ข้ามปี จะได้ฟังบรรยายธรรม รับหนังสือสวดมนต์ ซึ่งภายหลังสวดมนต์เสร็จในเวลา 01.00 น. ของวันที่ 1 ม.ค.2558 พุทธศาสนิกชนจะได้รับน้ำมนต์ที่ผ่านการปลุกเสกจากการทำวัตรสวดมนต์ ของคณะสงฆ์วัดปากน้ำทุกวันตลอดเดือนธ.ค. และสายสัญญาณวัดปากน้ำ จำนวน 20,000 ชุด เพื่อ ความเป็นสิริมงคลต้อนรับปีใหม่ด้วย

พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต) เจ้าอาวาสวัดเทวราชกุญชร วรวิหาร กล่าวว่า กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปีของวัดในปี นี้ จะเป็นปีแรกที่ทางวัดจะมีการจัดพิธีบวงสรวงอมรินทร เทวราช ซึ่งเป็นประติมากรรมพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ในวันที่ 31 ธ.ค. เวลา 14.00น. ทั้งนี้เพื่อต้องการให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตต้อนรับปี ใหม่ 2558 พร้อมกันนี้ทางวัดยังถือเป็นโอกาสจัดพิธีขอพรเพื่อดำเนินการจัดสร้างเหรียญ ท้าวสักก เทวราชขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอีกด้วย ซึ่งท้าวสักกเทวราช คืออีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกพระอินทร์ มีความเชื่อกันว่าหากได้สักการะ บูชา จะเกิดความสำเร็จในชีวิต ทั้งนี้วัดเทวราชถือว่าเป็นวัดที่มี ความเกี่ยวข้องกับเทวดา โดยชื่อของวัดก็ตรงกับชื่อของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขณะเดียวกันภายในวัด ยังเป็นที่ประดิษฐานของประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับเทวดามากมาย เช่น อมรินทรเทวราช องค์ เทพเทวราชเนรมิต (เทพทันใจ) เป็นต้น ซึ่งในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมี พุทธศาสนิกชนเดินทางมาสักการะจำนวนมาก

พระวิจิตรธรรมาภรณ์ (เทอด ญาณวชิโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กล่าวว่า ในส่วนของวัดสระเกศฯ วันที่ 31 ธ.ค. เวลา 20.09น. จะมีพิธีอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ

ซึ่งประดิษฐานอยู่บนภูเขาทอง ไปประดิษฐานยังหน้าพระอุโบสถ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะเนื่องในการร่วมพิธีสวดมนต์ข้ามปี จากนั้นหลังจากสวดมนต์ข้ามปีแล้ว ในเวลา 00.29 วันที่ 1 ม.ค. 2558 จะมีการมอบผ้ายันต์มงคลบรมบรรพต ภูเขาทอง แก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธี จากนั้นจะมีพิธีพุทธาภิเษก พระพุทธรูปปางใหม่ (หลวงพ่อดวงดี รุ่นปี 2558) จนถึงรุ่งเช้าของวันที่ 1 ม.ค.2558 ก่อนที่จะมอบพระพุทธรูปปางใหม่ ให้กับผู้ที่อยู่ร่วมพิธีทุกคน และในช่วงเย็นของวันที่ 1 ม.ค.2558 จะมีพิธีบรรจุแผ่นดวงชะตาบนภูเขาทองด้วย

พระศากยบุตติยวงศ์ (ต่อศักดิ์ สุนทรวาทิ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอรุณราชวราราม กล่าวศูนย์ปฏิบัติธรรมอรุณธรรมสถาน ต.เก่าเฝ้า อ.แก้งคร้อ จ.ชัยภูมิ ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานพระมหาธาตุเจดีย์สิริชัยภูมิ จะมีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม สวดมนต์ข้ามปี ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยจัดภายใต้แนวคิด “สวดมนต์ ปฏิบัติธรรม ชมดาว รับอรุณ” เนื่องจากที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งนี้ เมื่อตกกลางคืนจะสามารถมองเห็นดวงดาวจำนวนมาก มีความสวยงามอย่างยิ่ง โดยได้มีการเตรียมสถานที่ไว้รองรับพุทธศาสนิกชนไว้แล้ว

๘) เป้าหมายและอันิสงส์แห่งการสวดมนต์ตามประเพณีของพุทธบริษัท

การสวดมนต์เป็นประเพณีที่สืบเนื่องกันมาช้านานของชาวพุทธ ซึ่งเป็นผู้ที่นับถือและเข้าใจหลักของพระพุทธศาสนา ประพฤติตัวให้ถูกต้อง ดังที่เรียกว่า พุทธบริษัท ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา การสวดมนต์นั้นเป็นการนำพุทธวจนะมาสวดหรือสาธยายในเรื่องของทุกข์และการดับทุกข์ ที่จะเป็นการพึ่งตนเองและพาตัวเองออกจากกองทุกข์ โดยมีปัญหาในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันความเป็นจริง และสำหรับความทุกข์ในกรณีต่างๆ ที่พุทธบริษัทได้เผชิญและนำมาทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อจัดการกับปัญหาทุกข์นั้นเป็นกรณีๆ ไป ซึ่งถือเป็นเป้าหมายแห่งการสวดมนต์ที่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์นั้นๆ ตามแต่ละกรณี ตัวอย่างเช่น ๑) เพื่อการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับเทวดา ภูตผีปีศาจ ศัตรูหมู่มาร สัตว์มีพิษร้ายต่างๆ ๒) เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์โลกทุกชนิดที่ประสงค์ร้ายไม่ให้เข้ามารบกวนทำร้ายได้ ๓) เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัย ๔) เพื่อเป็นการบำเพ็ญภาวนาทำจิตให้เป็นสมาธิ

๑) เพื่อการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับเทวดา ภูตผีปีศาจ ศัตรูหมู่มาร สัตว์มีพิษร้ายต่างๆ

ก. กรณียเมตตสูตร: บทสวดมนต์ที่เป็นการสวดแผ่ไมตรีจิต ปราบปรามให้ผู้อื่นเป็นสุขซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับเทวดา ภูตผีปีศาจ ศัตรูหมู่มาร คือบทกรณียเมตตสูตร หรือบทเมตตปริตร^{๕๐} ซึ่งบันทึกไว้ว่า^{๕๑}

^{๕๐} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๐/๒๐-๒๓, พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๓-๑๕๒/๓๖๒-๓๖๔. ดูรายละเอียดใน พ.พ. (ไทย)

สมัยหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวัน กรุงสาวัตถีมีภิกษุ ๕๐๐ รูปเดินทางไปแสวงหาสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ไพร่สนทแห่งหนึ่ง ซึ่งตกลงกันจะอยู่ปฏิบัติธรรมจำพรรษาในที่นั้น ชาวบ้านก็มีจิตศรัทธาสรางกุฏิถวายและอุปัฏฐากด้วยปัจจัยสี่ เมื่อฝนตกพวกท่านจะเจริญกรรมฐานที่กุฏิ ครั้นฝนไม่ตกก็จะมาปฏิบัติที่โคนต้นไม้รุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ไม่สามารถอยู่ในวิมานได้ เพราะผู้ทรงศีลมาอยู่ได้วิมานของตน จึงต้องพาบุตรธิดาลงมาอยู่บนพื้นดินเบื้องแรกคิดว่าพวกภิกษุคงจะอยู่ชั่วคราว ก็ทนรออยู่ แต่เมื่อรู้ว่ามาจำพรรษาลงมาสามเดือนจึงไม่พอใจคิดจะขับไล่ให้กลับไปในระหว่างพรรษา ฉะนั้นจึงพยายามหลอกหลอนด้วยวิธีต่างๆ เช่นสำแดงรูปร่างที่น่ากลัว ร้องเสียงโหยโชน ทำให้ได้รับกลิ่นเหม็นต่างๆ พวกภิกษุได้หวาดหวั่นตกใจต่ออารมณ์ที่น่ากลัวเหล่านั้น ไม่สามารถปฏิบัติธรรมโดยสะดวกได้ จึงปรึกษากันว่า ควรจะกลับไปจำพรรษาหลังในสถานที่อื่น จากนั้นจึงรีบเดินทางกลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลเรื่องนี้แต่พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นว่าสถานที่เดิมเหมาะสมกับภิกษุเหล่านี้ จึงทรงแนะนำให้กลับไปสถานที่นั้นพร้อมกับตรัสสอนบทเมตตปริตรเพื่อเจริญเมตตาแก่รุกขเทวดา

เมื่อพวกภิกษุได้เรียนจากพระพุทธเจ้าแล้ว จึงเดินทางกลับสถานที่เดิม พวกท่านได้เจริญเมตตาโดยสาธยายบทสวดนี้ อานุภาพแห่งเมตตาทำให้รุกขเทวดามีจิตใจอ่อนโยนมีไมตรีไม่ทำการเบียดเบียนอีก ทั้งยังช่วยปรณิบัติและคุ้มครองภัยอื่นๆ ด้วย เหล่าภิกษุจึงได้พากเพียรเจริญเมตตาและใช้เมตตาเป็นบาทแห่งการเจริญวิปัสสนา ทุกรูปได้บรรลุอรหัตต์ภายในพรรษานั้น

เรื่องนี้ ความทุกข์เกิด: เทวดาประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ คือความยึดมั่นในเวทนา พึงพอใจในที่ที่ตนอาศัยอยู่ จึงไม่พอใจที่มีผู้อื่นมาอาศัยอยู่ด้วย ความทุกข์เกิด: ทุกข์: ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาอยู่ หวาดหวั่นตกใจต่ออารมณ์ที่น่ากลัว และพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้หนีปัญหาหรือ

กรณีเมตตสูตรเป็นบทที่มีความสำคัญยิ่งบทหนึ่ง ด้วยการเจริญเมตตาอย่างไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีประมาณ ไปสู่สิ่งมีชีวิตทุกชนิด ทั้งมนุษย์ มนุษย์ สัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ อยู่ใกล้หรือไกล ที่รู้หรือไม่รู้ ก็ตาม ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต พระสูตรนี้จึงปรากฏในพิธีกรรมสวดมนต์ทั้งปวงนอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนภิกษุทั้งหลายเสมอว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญเมตตาจิต แม้ช่วงกาลเพียงลัดนิ้วมือเดียวเท่านั้นภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของ พระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาทไม่ฉันทินทบาทของชาวแคว้นแคว้นเปล่า ก็จะกล่าวไปถึงผู้ทำเมตตาจิตนั้นให้มากเล่าฯ”^{๕๑}

^{๕๑} จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, รศ., ตำนานบทสวดมนต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

^{๕๒} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๙.

ข. ชันธปริตร^{๕๓} : บทสวดมนต์ที่เป็นการสัมพันธ์ไมตรีหรือแผ่เมตตาแก่สัตว์มีพิษร้ายต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ภิกษุแผ่เมตตาไปในบรรดาตระกูลที่มีพิษร้ายทั้งหลาย เพื่อเป็นการคุ้มครองป้องกันตนเองจากสัตว์ร้าย ปรากฏทั้งในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก

เรื่องราวเกี่ยวกับการตรัสชันธปริตรชาดก เกิดขึ้นที่เมืองสาวัตถี ภิกษุรูปหนึ่งขณะกำลังผ่าฟืนอยู่ใกล้ประตูเรือนไฟ^{๕๔} ได้ถูกงูที่นิ้วเท้าและสิ้นใจตายทันที ซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าภิกษุนั้นคงจะมีได้แผ่เมตตาไปยังตระกูลพญางูทั้ง ๔ คือ ตระกูลวิรูปักษ์ ตระกูลเอราภตตระกูลฉัพยาบุตร ตระกูลกัณหาโคตมกะ พระพุทธองค์ตรัสเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์ให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ในครั้งนั้น พระองค์เป็นพราหมณ์แคว้นกาสิ และได้ออกบวชเป็นฤาษีได้บำเพ็ญเพียรจนได้

โดยสรุปกล่าวคือ เหล่าฤาษีในครั้งนั้นก็คือพุทธบริษัทในครั้งนี้ ส่วนฤาษีผู้อาจารย์ก็คือพระพุทธองค์ และพระองค์ก็ทรงแนะนำวิธีการแผ่เมตตาจิตไปในตระกูลพญางูทั้ง ๔ ตามที่ปรากฏในชันธปริตรชาดก^{๕๕}

เรื่องนี้ ความทุกข์เกิด: ภิกษุทั้งหลายมีความกลัวงูเป็นทุกข์เมื่อภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดตายทุกข์ทางใจ พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาความทุกข์ที่ใจ คือ ไม่เป็นศัตรูต่อกันมีแต่ความเป็นมิตรต่อกัน และให้ความเมตตาต่อตระกูลทั้งหมด เป็นพลังที่ดีต่อทั้งหลาย ที่จะอยู่กันด้วยความสงบ ไม่เบียดเบียนกัน โดยการสวดบทชันธปริตร มีสมาธิจดจ่ออยู่ระหว่างสวด ไม่ฟุ้งซ่าน หวาดกลัวก่อให้เกิดเป็นกำลังใจในการปฏิบัติต่อ

๒) เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์โลกทุกชนิดที่ประสงค์ร้ายไม่ให้เข้ามารบกวนทำร้ายได้

โมรปริตร^{๕๖} : บทสวดมนต์เป็นการกล่าวถึงคุณของพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย แล้วน้อมเอาพระพุทธคุณให้เกิดเป็นพุทธานุภาพปกป้องคุ้มครองให้มีความสุขสวัสดิแคล้วคลาดปลอดภัยทั้งศัตรูร้าย ซึ่งบันทึกไว้ว่า^{๕๗}

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นนกยูงทองอาศัยอยู่ที่พนทกหิริญบรรพต ที่อยู่อาศัยเป็นที่ลี้ลับ เมื่อพระอาทิตย์อุทัยนกยูงจะเพ่งดูพระอาทิตย์กำลังขึ้น แล้วรำยมนต์มนัสการว่า อุเท

^{๕๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๘๓., วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๘., ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๐๕/๕๖.

^{๕๔} เรือนไฟ คือโรงเรือนที่สร้างขึ้นสำหรับใช้เป็นที่ก่อไฟต้มน้ำร้อนสำหรับย้อมจีวร และใช้เป็นที่สำหรับอบกาย(ด้วยสมุนไพร) อันเป็นวิธีการรักษาสุขภาพของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล

^{๕๕} พระศาสนาโสภณ (วัดมกุฏกษัตริยาราม), สวดมนต์แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๙-๗๒.

^{๕๖} ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๗-๑๘/๔๐.

^{๕๗} พระมหาเทอด ญาณวชิโร (วงศ์เชอุม), พุทธานุภาพ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เพลสแอนด์ดีไซด์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๑-๖๖.

ตะยัญ จักขุมา เอกะราชา เป็นต้น พอตกเย็นนกยูงก็จะรำยมนต์มัสการพระอาทิตย์อัสดงว่าอะเปตะยัญจักขุมา เป็นต้น ทำให้นกยูงแคล้วคลาดปลอดภัยตลอดมาด้วยมนต์บทนี้

วันหนึ่ง พรานป่าคนหนึ่งเที่ยวล่าสัตว์ไปจนถึงถิ่นนั้น ได้เห็นนกยูงทองโดยบังเอิญ จึงบอกลูกชายของตน ต่อมาพระราชเทวีของพระเจ้าพาราณสี พระนามว่าพระนางเขมา ทรงสุบินว่า ได้เห็นนกยูงทองแสดงธรรมให้พระองค์ฟัง ครั้นตื่นบรรทมจึงทูลพระราชสวามีให้ทรงทราบ แล้วพระนางก็ทูลบอกพระประสงค์จะฟังธรรมของนกยูงทอง

พระราชาก็รับสั่งให้เรียกประชุมบรรดาพรานป่าทั้งหลายเรื่องนกยูงทอง บุตรของพรานป่าคนนั้นก็กราบทูลว่า พ่อของตนเคยเห็นนกยูงทองตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่ภูเขาทันตกหิรัญบรรพต พระองค์จึงรับสั่งให้ไปจับมาถวายเป็นๆ

พรานนั้นเที่ยวเสาะหาถิ่นที่อยู่ของนกยูงจนพบแล้วจึงวางบ่วงในที่นั้น ด้วยอาณุภาพแห่งมนต์ นกยูงก็แคล้วคลาด นายพรานพยายามดักอยู่ถึง๗ ปี โดยมีได้กลับบ้านเพราะกลัวต้องพระราชอาญา ในที่สุดก็ตายอยู่กลางป่านั้น พระนางเขมาราชเทวี ก็ทรงประจวบสิ้นพระชนม์ที่ไม่สมพระประสงค์ พระเจ้าแผ่นดินทรงพิโรธ จึงมีรับสั่งให้จารึกแผ่นทองคำ “มีนกยูงทองตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนยอดเขาทันตกหิรัญบรรพต หากผู้ใดได้กินเนื้อของมัน ผู้นั้นจะมีอายุยืนไม่แก่และไม่ตาย” แล้วให้บรรจุใส่หีบทองเก็บไว้ เมื่อพระราชองค์นั้นสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ไม่ปรากฏมีพรานคนใดสามารถจับนกยูงทองตัวนั้นได้ เหตุการณ์เป็นดังนี้จนถึงพระเจ้าแผ่นดิน ๖ พระองค์

ครั้นถึงสมัยพระราชองค์ที่ ๗ ครองราชย์ พระองค์ก็รับสั่งให้พรานป่าไปจับอีกนายพรานคนนั้นปัญญาหลักแหลม ไปสังเกตการณ์จึงรู้ว่า ที่นกยูงตัวนี้ไม่ติดบ่วงเพราะรำยมนต์ป้องกันตนก่อนแล้วออกหากิน จึงคิดว่าหากสามารถจับก่อนที่นกยูงจะรำยมนต์ก็น่าจะจับได้ ก็กลับไปจับนกยูงตัวเมียตัวหนึ่งมาเลี้ยงไว้จนเชื่อง และปล่อยนางนกยูงรำแพนส่งเสียงร้อง พอนกยูงทองได้ยินเสียงนางนกยูง ไม่สามารถรำยมนต์ตามที่เคยปฏิบัติมา บินธลาไปหานางนกยูง เลยติดบ่วงที่พรานดักไว้ พรานจับนกยูงทองไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทอดพระเนตรเห็นรูปร่างของนกยูงทองนั้นแล้วพอพระทัย

เมื่อนกยูงทองได้เข้าเฝ้าพระราชาก็ทูลถามว่า เหตุใดจึงจับตนมา พระราชาตรัสว่า ได้ทราบว่าผู้ใดได้กินเนื้อของเจ้า ผู้นั้นจะไม่แก่และไม่ตาย นกยูงทองกราบทูลว่า เมื่อตนก็ต้องตายแล้วทำไมคนที่กินเนื้อของตนจะไม่ตายเล่า พระราชาตรัสว่า มีจารึกบันทึกไว้ว่า เจ้ามีขนสีทอง ผู้ใดได้กินเนื้อของเจ้าแล้วจะไม่แก่และไม่ตาย นกยูงทองทูลว่า เหตุที่ตนมีขนเป็นสีทอง ก็ด้วยใน

พระโพธิสัตว์แสดงธรรมถวายโอวาทพระราชาก็ให้อยู่ในความไม่ประมาท แล้วก็บินกลับไปสู่ทัศนทกหิริยบรรพตอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของตนตามเดิม^{๕๘}

จากเรื่องนี้ ทุกข์เกิด: พระนางเขมาราชเทวี บรรณาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นนั่นก็เป็นทุกข์คืออยากได้นกยูงทองกระทั่งตรอมใจตาย และพระเจ้าแผ่นดินในเรื่องของความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักต่อเนื่องเป็นความคับแค้นใจคือ ความตายของหญิงที่ตนรักก่อให้เกิดเป็นความแค้น และนกยูงทองเกิดค้นหาเป็นกำหนดในเสียงของนกยูงตัวเมียที่ได้ยินจนสูญเสียอิสรภาพ ซึ่งในเรื่องได้ถึงกฎไตรลักษณ์ ที่พระโพธิสัตว์ในรูปนกยูงแสดงธรรมและพระราชาคือ สิ่งทั้งหลายล้วนปรุงแต่งขึ้น มีความไม่คงทนถาวร มีเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไปตามธรรมชาติและเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือนิพพาน อีกทั้งความไม่ประมาทที่จักต้องทำกิจที่ตึงามในกุศลธรรมในปัจจุบันด้วยความจริงจังรอบคอบ นอกจากนี้ในเรื่องของพุทธานุภาพที่คุ้มครองนกยูงทอง ปัจจุบันได้มีการอธิบายในด้านวิทยาศาสตร์คือในข้อมูลทางฟิสิกส์ พุทธานุภาพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ในบรรยากาศของโลก และเหลืออยู่รอบ ๆ ตัวเรา ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วช่วงต้นคือ ในส่วนของ

๓) เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัย

ก. “รัตนสูตร”^{๕๙} เป็นบทสวดมนต์ที่สรรเสริญพระรัตนตรัย และแม่เมตตา มีอานุภาพในการปิดเป่าพืติให้ถึงความสวัสดิปราศจากอุปสรรคอันตรายต่างๆ ซึ่งพระพุทธองค์รับสั่งให้พระอานนท์เป็นผู้สวดองค์แรก จึงกลายมาเป็นแบบอย่างน้ำพุทมนต์ในปัจจุบัน โดยทุกครั้งที่ทำน้ามนต์จะต้องมีการสวดรัตนสูตร และทำสังกิริยาประพรมน้ำมนต์เพื่ออานุภาพในการขจัดปิดเป่าภัยพืติทั้งหลายให้อันตรธานหายไปสิ้นอย่างฉับพลัน และเกิดความสุขสวัสดิ

พระรัตนตรัยเป็นสรณะอันประเสริฐ นำเคารพสักการะ ทรงคุณานุภาพไว้ถึง ๕ ประการตามที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกาแห่งที่ฌนิกาย สีสันธวรรคว่า

“จิตตีกตัม มหคฺชณฺจ อตฺถํ ทูลลภทสฺสนํ

อโนมสตตปริโกคํ รตนํ เตน วุจฺจติ”

“พระรัตนตรัยทรงคุณานุภาพ ๕ ประการ คือ เป็นวัตถุที่นำเคารพ มีคุณค่ามาก ไม่มีรตนะใดจะเทียบเท่า ประสบพบเห็นได้ยากยิ่ง มิใช่วิสัยของคนชั้นต่ำจะถึงได้ ดังนั้นท่านจึงเรียกว่ารตนะ”^{๖๐} เพื่อน้อมใจระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ที่มีต่อตนและชาวโลกและได้ฝึกพุทธานุสติ ัมมานุสติ และสังฆานุสติ รัตนสูตร มีประวัติ^{๖๑} ดังว่า

^{๕๘} พระมหาเทอด ญาณวชิโร (วงศ์เชอุม), พุทธานุภาพ, หน้า ๖๘-๖๙.

^{๕๙} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๘/๙-๑๔.

^{๖๐} พระมหาเทอด ญาณวชิโร (วงศ์เชอุม), พุทธานุภาพ, หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

^{๖๑} ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๗.

กรุงเวสาลี นครหลวงแห่งแคว้นวัชชี เคยเป็นเมืองมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ เกิดภัยพิบัติอย่างร้ายแรงฝนแล้งหลายปี ผู้คนอดอยากล้มตายเป็นจำนวนมาก เป็นศพนอนาถาถูกทิ้ง พวกอมนุษย์ได้กลืนซากศพที่พากันทำอันตรายแก่หมู่มนุษย์ ทำให้คนตายเพิ่มมากขึ้น เป็นการประสพภัยพิบัติ ๓ ประการพร้อมกัน คือ

ก) ข้าวยากหามาแพง (ทุพภิกขภัย)

ข) ฤดูฝนปีศาจทำร้าย (อมนุสสภัย)

ค) เกิดโรคระบาดคร่าชีวิตผู้คน (โรคภัย)

ชาวเมืองรวมตัวกันไปร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดินว่า ในเมืองนี้ไม่เคยมีภัยประการนี้ จึงปรึกษากันว่า เห็นสมควรทูลเชิญพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจากแคว้นมคธสู่กรุงเวสาลีเพื่อภัยพิบัติทั้งปวงจะระงับไป

พระบรมศาสดาทรงพิจารณาเห็นว่า หากพระองค์เสด็จไปกรุงเวสาลี ประโยชน์ ๒ อย่างจักเกิดขึ้น คือ พระองค์จะแสดงรัตนสูตรอันจะเป็นเหตุให้ชาววัชชีได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุมรรคผลเป็นอันมาก ประการหนึ่ง และภัยพิบัติทั้งหลาย จะสงบลง ประการหนึ่ง จึงทรงรับนิมนต์เพื่อเสด็จสู่กรุงเวสาลี พระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธ ได้รับสั่งให้ปรับพื้น ถมดินทำทางให้เรียบเสมอเพื่อการเสด็จออกจากกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป สู้ฝั่งแม่น้ำคงคา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงฝั่งแม่น้ำคงคาแคว้นมคธ ฝน โบกพรพรชได้ตกลงมาอย่างหนักบนแผ่นดินแคว้นวัชชี พัดพาเอาสิ่งโสโครกต่างๆ ลงแม่น้ำลำคลองไปสิ้น พื้นดินชุ่มเย็นและสะอาดไปทั่ว ครั้นถึงกรุงเวสาลี พระอินทร์พร้อมด้วยเทพบริวารเป็นอันมากก็มา ณ ที่นั้น พวกอมนุษย์ก็ถอยร่นหนีไป

พระพุทธองค์ทรงรับสั่งให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตร เพื่อกำจัดภัยพิบัติทั้งปวง พระอานนท์เอาน้ำใส่บาตรของพระพุทธองค์เดินสวดรัตนสูตรพลาบประพรมน้ำพระพุทธรูปไปทั่วพระนคร เมื่อพระอานนท์เถระขึ้นบท “ยังกิญจิจิตตัง ฯลฯ” พวกอมนุษย์ต่างพากันหนีออกทางประตูเมืองทั้ง ๔ ประตู พอพวกอมนุษย์ออกไป โรคในตัวของมนุษย์ก็หาย ต่างก็มาบูชาพระอานนท์เถระด้วยเครื่องบูชาต่างๆ

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่เมืองเวสาลี เหล่าภิกษุสงฆ์และเจ้าลิจฉวีทั้งหลายตลอดจนประชาราชบุรุษก็ไปเข้าเฝ้าพร้อมเหล่าเทวดาทั้งปวง พระอานนท์เสร็จจากการประพรมน้ำพระพุทธรูปแล้ว ก็มาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ที่ประชุมชนนั้นได้กลายเป็นมหาสมาคม พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรัตนสูตรซ้ำ เมื่อจบเทศนา ภัยพิบัติทั้งปวงได้สงบลง ความสุขสวัสดิ์แผ่ไปทั่วแคว้นวัชชี^{๖๒}

^{๖๒} พระศาสนาโสภณ (วัดมกุฏกษัตริยาราม), สวดมนต์แปล, หน้า ๕๗-๖๕.

เรื่องนี้ ทุกข์เกิด: ทุกข์ของชาวเมืองในเรื่อง พุทธิกขภัย อมนุสสภัย โรครภัย ซึ่งเป็นทุกข์ทางกายและทางใจ นอกจากการสวดมนต์เป็นพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ และสังฆานุภาพเพื่อเป็นการบรรเทาทุกข์ทางใจบำบัดความกลัว ความสะดุ้ง ขนพองสยองเกล้าของบุคคลแล้ว การพรมน้ำพระพุทธรูปเพื่อเกิดสิริมงคลแก่ตนและบ้านเรือนหรือแม้แต่ไล่ภูติผีปีศาจได้ พลังพระพุทธรูปประหนึ่งคลื่นเสียงทรงอาานุภาพที่มีไข่มือน้ำหรือผู้สวดเท่านั้น แต่ยังแผ่ไปสู่สถานที่ๆ มีการสวดมนต์เป็นนิจ เป็นพลังแห่งความสงบ^{๖๓} นอกจากนี้ได้มีผู้วิจัยไว้ว่าโมเลกุลของน้ำที่ได้รับเสียงสวดมนต์จะเป็นโมเลกุลที่มีความสมบูรณ์สวยงาม^{๖๔} ทั้งนี้เนื่องจากเสียงสวดมนต์เป็นพลังสั่นสะเทือนของบทสวดมนต์ส่งให้อุณในน้ำปรับตัวสู่ภาวะที่สมบูรณ์ละเอียดอ่อนได้

ข. ธัชคศสูตร^{๖๕}: บทสวดมนต์ที่เป็นอาานุภาพของพระรัตนตรัย โดยมีตำนานเล่า^{๖๖} สมัยหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ณ เมืองสาวัตถี ทรงมีพระประสงค์จะเตือนพุทธบริษัทให้ใส่ใจหมั่นระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย (การใส่ใจ หมั่นระลึกถึงธรรมะนั้นไว้นิ่งๆ) ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงอนุสติไว้ ๑๐ ประการ ว่าเป็นอารมณ์ทำให้สงบสุขในอนุสติทั้ง ๑๐ พุทธานุสติ อัมมานุสติ และสังฆานุสติ ๓ ประการ เหมาะแก่ชนทุกชั้นและทุกกาล ดังนั้น ผู้รู้จึงสรรเสริญ อนุสติ คือ การระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้านั้นเป็นการทำให้จิตผ่องใส สดชื่น อิ่มใจ ให้สงบอารมณ์ฟุ้งซ่าน ตลอดจนช่วยกำจัดความสะดุ้งหวาดเสียว ถึงตัวสันได้ด้วย โดยตรัสเล่าเรื่องเก่าๆ ให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า

แต่ปางก่อน เมื่อสงครามเวทดาغبอสูร ครั้งนั้น เหล่าเวทดาภีมีความสะดุ้งหวาดกลัวต่อพวกอสูรไม่น้อย ถึงกับท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพเจ้า ๓ ชั้นฟ้า ให้ประชุมเทพยดาทั้งสี่ แล้วจัดทำธงชัยประจำทัพทั้ง ๔ ทิศ เป็นสัญญาณต่อต้านพวกอสูร โดยเทวบัญชาว่า “ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ในขณะที่ทำสงครามกับเหล่าอสูร ความกลัว ความสะดุ้งขนพองสยองเกล้า อันจะทำให้เสียกำลังรบ อาจเกิดมีแก่บางท่านได้ ดังนั้น ถ้าคราวใดเกิดมีความกลัวขึ้น ขอให้ทุกท่านจงมองดูชายธงของเรา แล้วความกลัว ความสะดุ้ง ขนพองสยองเกล้าของท่านจะหายไปได้ หรือถ้าไม่มองชายธงของ

^{๖๓} จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, *ตำนานบทสวดมนต์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๕๒) หน้า ๘.

^{๖๔} พุจิโมไต โนริยุกิ, *น้ำประจุพลังบำบัดโรค*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพิมพ์รวมทรรศน์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔.

^{๖๖} พระธรรมโกษาจารย์ (ชอบ อนุจารีเถร) ราชบัณฑิต, *ตำนานสวดมนต์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๙-๒๑.

เรา ก็จะมองดูชายธงของท้าวปชาบดีของท้าววรุณหรือท้าวอีสานะองค์ใดองค์หนึ่ง เมื่อท่านทั้งหลายได้มองดูชายธงแล้ว ความกลัว ความสะดุ้ง ขนพองสยองเกล้าจกหายไป^{๖๗}

เรื่องนี้ ความทุกข์ที่เกิดจากความกลัว ความสะดุ้ง ขนพองสยองเกล้า ด้วยพุทธานุสติธรรม มานุสติ และสังฆานุสติ เป็นคุณอันควรแก่การเจริญสติ ควรแก่การเป็นที่พึงระลึกเพื่อก่อให้เกิดจิตเกิด ความสงบระงับ เป็นการสกัดความรู้สึกกลัวออกไป ความกลัวเป็นเพียงอารมณ์หนึ่งเท่านั้นเกิดขึ้น และดับไป เมื่อจิตสงบ กายก็สงบ ผลทางกายความสะดุ้ง ขนพองสยองก็ถูกระงับไป ไม่ปรุงแต่งจิตรู้ตามภาวะที่เกิดขึ้น กลับมาเป็นจิตเบิกบาน แจ่มใส

๔) เพื่อเป็นการบำเพ็ญภาวนาทำจิตให้เป็นสมาธิ

“ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” : บทสวดมนต์ที่แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญเพียรภาวนาให้จิตเป็นสมาธิของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนเกิดปัญญาเห็นตามความเป็นจริงมีปริวัฏฏสาม อาการสิบสองในอริยสัจ ๔ พร้อมญาณและทัสสนะ ด้วยบทพระพุทธรณัตถ์นี้ ทำให้เกิดมีสังขารัตนะเกิดขึ้นในโลก ร่วมกับพระพุทธรัตนะ ธรรมัตนะ เป็นรัตนตรัย แก้ว ๓ ประการ ดังนั้นพระสูตรนี้ จึงเป็นมงคลพิเศษไพศาล ควรแก่การสวด ควรแก่การท่องจำ กำหนด และควรแก่การแสดง และควรแม้แก่การบูชาสักการ เพราะเหตุนี้ผู้รู้ทั้งหลายจึงพอใจสรรเสริญด้วย จะว่าโดยอรรถหรือพยัญชนะตลอดสาระ ความสำคัญของความหมายในพระสูตรนี้แล้ว เป็นธรรมสมควรอย่างยิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงในเวลานั้น สมกับที่พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญู บรรลุพระสัมโพธิญาณโดยแท้^{๖๘}

การเจริญสมาธิจิต คือ การพัฒนาจิตให้สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน อยู่ในภาวะที่จิตอยู่ในอารมณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียว ในที่นี้จะกล่าวถึงสมาธิที่เป็นสัมมาสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นชอบ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ^{๖๙} คือ

ก) ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ

ข) อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียดฉาน หรือสมาธิในฉาน

ค) อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แน่วแน่ หรือสมาธิในฉาน

สัมมาสมาธิในอริยมรรคมีองค์แปด คือ อัปปนาสมาธิหรือสมาธิในฉานซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบำเพ็ญภาวนาจนตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยพระทัยแห่งอรหังตคุณ พระเมตตาการุณเต็มเปี่ยม เล็งเห็นสัตว์เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ไปด้วยความกำหนดเพราะตัณหา

^{๖๗} พระศาสนาโสภณ (วัดมกุฏกษัตริยาราม), สวดมนต์แปล, หน้า ๑๘๖-๒๐๒.

^{๖๘} พระศาสนาโสภณ (วัดมกุฏกษัตริยาราม), สวดมนต์แปล, หน้า ๑๘๖-๒๐๒.

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๑.

มานะ ทิฐิ ไม่มีความดำริในทางวิโมกข์หมกมุ่นอยู่ในทุกขโศกน่าสังเวช ปฐมเหตุ คืออวิชชา เกิดปิดบังดวงปัญญาให้มีมืดมิดปกคลุมดวงจิตให้มีมืดมน มองไม่เห็นเหตุเห็นผลในคุณและโทษ ยากแก่การจะแสดงธรรมโปรดให้บรรลุมรรคผล เพราะธรรมของพระศพลที่ตรัสรู้นั้น ละเอียดสุขุมคัมภีร์ภาพอย่างยิ่ง และบทัณท์จกักปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นปฐมเทศนา เทศนาถ้อยคำแรกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยประกาศศาสนาประทานธรรม ให้โลกมีธรรมเป็นหลัก มีธรรมเป็นร่ม มีธรรมเป็นทางสันติสุข และพระองค์ทรงประกาศความเป็นพระพุทธรูปเจ้า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เปิดทางสายเอก ทางสายเดียวสายที่จะนำมหาชนไปสู่พระนิพพาน

การสวดมนต์เป็นการพัฒนาสติเกิดเป็นสมาธิน้อยๆ ขึ้นมา จากการตั้งมั่นของจิตกำหนดคิดตามบทสวดนั้นๆ ไปอย่างรู้ความหมาย เพื่อให้จิตเป็นสมาธิโดยใช้สติกำกับ เป็นการสวดมนต์ด้วยใจ^{๗๐} การภาวนาทำจิตให้เป็นสมาธิหรือสมาธิภาวนา เป็นการเจริญสมาธิแบบต่างๆ ที่จำแนกตามวัตถุประสงค์ คือ

- ก) เพื่อทิวฐธรรมสุขวิหาร
- ข) เพื่อการได้ญาณทัสสนะ
- ค) เพื่อสติ และ สัมปชัญญะ
- ง) เพื่อความสิ้นแห่งอาสวัชยะ^{๗๑}

การสวดมนต์ที่เป็นการสาธยายธรรม จากสมาธิที่จดจ่ออยู่กับบทสวดมนต์อย่างตั้งมั่นเกิดความซึมซาบในธรรมะนั้นโดยเฉพาะเกิดการปิติปราโมทย์ เป็นสุขชนิดที่จะทำให้เกิดจิตเป็นสมาธิเมื่อจิตเป็นสมาธิก็เห็นตามที่เป็นจริงคือ ยถาภูตญาณทัสสนะ หรือเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนดและหลุดพ้น คือสาธยายธรรมอยู่แต่ๆ ก็เป็นโอกาสหลุดพ้นของจิตด้วยชนิดนั้นซึ่งจัดอยู่ในวัตถุประสงค์ ข้อ ข ซึ่งโดยทั่วไปการเจริญสมาธิมักเป็นไปเพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน หรือเป็นไปเพื่อเป็นเครื่องพักผ่อนของจิต หาความสุขในยามว่าง คือจัดอยู่ในวัตถุประสงค์ข้อ ก

ทิวฐธรรมสุขวิหาร สำหรับการเจริญสมาธิภาวนาเพื่อสติและสัมปชัญญะ ควรจะเป็นการบำเพ็ญสมาธิโดยมีสติอยู่เป็นประจำ ขณะกระทำในแต่ละขณะ กำลังสวดมนต์อยู่ก็รับรู้มีสมาธิที่บทสวดมนต์ เสียงสวดมนต์ที่มากกระทบหู เป็นเสียงสมาธิภาวนา สายตาจดจ่อที่บทสวดมนต์ก็รับรู้ความหมายของบทที่สวดอยู่ เป็นไปเพื่อการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เห็นตามที่เป็นจริงตามบทสาธยายธรรมนั้นๆ เป็นช่วงของจิตที่ปราศจากความโลภ โกรธ หลง ปราศจากกิเลส ตัณหา

^{๗๐} สุชีพ บุญญาภาพ, **ความรู้เรื่องบทสวดมนต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๔.

อุปาทาน จิตใจประกอบด้วยปัญญา เริ่มเข้าใจถึงความเป็นเหตุและเป็นผลซึ่งกันและกัน ในช่วงของสมาธิพร้อมสติในการรู้เท่าทัน โลภะ โทสะ และ โมหะ ของตนที่สะสมอยู่ ซึ่งเป็นตัวกิเลสในลักษณะของอาสวะหรืออัสวักขะ ก็จะเป็นการเท่าทันกิเลสก่อนที่จะไหลออกมากับอารมณ์นั้น ๆ จึงเป็นช่วงของจิตที่ว่างจากกิเลส พร้อมปัญญาที่จะใคร่ครวญในบทธรรมนั้นๆ

๙) สภาพพื้นที่ในการวิจัย

กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปีวัดชลอ เริ่มครั้งแรกวันที่ 31 ธันวาคม 2553 และจัดต่อเนื่องมาจนปีปัจจุบันจำนวนผู้เข้าร่วม 256 คน (31 ธันวาคม 2557)

ประวัติวัดชลอ วัดชลอ ในปัจจุบันที่ตั้งอยู่เลขที่ 33 หมู่ 3 ต.วัดชลอ อ.บางกรวย จ.นนทบุรี, 11130 จากเอกสารหลักฐานของกรมการศาสนา วัดชลอสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๐ ในสมัยอยุธยาตอนปลายไม่ปรากฏนามผู้สร้างแต่เดิม คงจะสร้างมาก่อนนี้อาจเป็นสมัยพระเจ้าจักรพรรดิช้างเผือก แต่ยังมีสภาพที่ยังไม่เจริญมั่นคง ต่อมาได้มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ตามลำดับ วัดนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๒ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๒ เมตร ทางวัดเปิดโรงเรียนปริยัติธรรมเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ พื้นที่ตั้งวัด เป็นที่ราบลุ่มมีคลองบางกรวย และบางกอกน้อย ผ่านทางทิศเหนือ ทิศตะวันตก ภายในวัดมีอาคารเสนาสนะต่างๆ ดังนี้ พระอุโบสถ(หลังเก่า) กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๗ เมตร ลักษณะทรงไทย รูปเรือสำเภาโบราณ ตัวพระอุโบสถตั้งอยู่ในเรือ หน้าบันเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าและสาวก พระประธานในพระอุโบสถหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๙ นิ้ว สมัยตอนต้นกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้มีพระพุทธรูปปางต่างๆ จำนวนหลายองค์อยู่ที่วิหาร พระอุโบสถเก่าขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ พระครูนนทปัญญาวิมล (อดีตเจ้าอาวาสวัดชลอ) ได้ก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่แบบเรือสุพรรณหงส์ (ปัจจุบันกำลังก่อสร้างยังไม่เสร็จ) ได้ขอวิสุงคามสีมาใหม่เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๘

สำหรับประวัติความเป็นมาของวัดชลอ ที่ได้จากหนังสือพิมพ์ฐานข่าว (ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ วันที่ ๑-๓๑ กรกฎาคม ๒๕๔๐) กล่าวว่า วัดชลอสร้างเมื่อสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ซึ่งพระองค์ทรงฝึกฝนในพระบวรพุทธศาสนาประกอบกับบ้านเมืองสมัยนั้นไม่มีการรบ ชาวบ้านจึงมีเวลาว่างมาก เมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวพืชผลต่างก็หันมาบำรุงพระพุทธศาสนา ศาสนวัตถุได้ถูกสร้างขึ้นอย่างมากมาย ไม่มีการบังคับแต่ทว่าเกิดจากน้ำใจจริง ของพวกชาวบ้าน ดังนั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงมีการสร้างวัดขึ้นมากที่สุดตามแผนที่ภูมิศาสตร์ เราสามารถพบว่าใน ๕ จังหวัดดังต่อไปนี้ เป็นเขตติดต่อซึ่งกันและกันนั้นคือ อยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี สุพรรณบุรี และนนทบุรี ทุกจังหวัดที่กล่าวมาแล้วนี้ล้วนมีชื่อเสียงทางด้านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลังด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๐๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ได้ทรงเสด็จทางชลมารค มาตามลำน้ำเจ้าพระยา ผ่านจังหวัดนนทบุรี เรือมาทางคลอง “ลัด” ในปัจจุบันเรียกว่า “คลองบางกรวย”

พระองค์ทรงทอดพระเนตร ๒ ฟากคลอง (ในเวลานั้นบ้านเรือนยังไม่มีถนนเหมือนเดี๋ยวนี้) ทรงดำริว่า “ที่ตรงนี้จะสร้างวัดขึ้นมาสักวัดหนึ่ง ชาวบ้านจะได้มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ บรรดาเหล่าเสนาอมาตย์น้อยใหญ่เมื่อได้ฟังต่างพากันตกใจกลัว จึงได้ตรัสถามว่าพวกเจ้ากลัวอะไร? ก็ได้ทรงรับคำกราบบังคมทูลว่า “ที่ตรงนี้มีอาถรรพ์ ในอดีตกาลเคยมีเรือสำเภาจากเมืองจันทร์มาเมืองไทย มาถึงที่ตรงนี้ได้เกิดล่มจมลงด้วยแรงพายุลูก มีเรือจมน้ำตายเป็นอันมาก ที่บริเวณดังกล่าว ทำมาค้าขายไม่ขึ้น แถมยังก่อให้เกิดหายนะแก่บริเวณนี้” เหล่าเสนาอมาตย์พากันทูลถวญเรื่องราว ในอดีตกาลให้พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ทรงทราบ แทนที่จะทรงเห็นด้วยตามเสนาอมาตย์กราบบังคมทูล พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ทรงมีรับสั่งว่าสร้างวัดเสียตรงนี้แหละดี เรื่องร้าย ๆ จะได้ไม่เกิดขึ้น ชาวบ้านจะได้มีที่ทำกินเพิ่มขึ้นอีก การสร้างวัดตรงที่บริเวณดังกล่าวเป็นไปอย่างยากลำบาก มีอุปสรรคนานัปการ จนทหารที่มาช่วยกันก่อสร้างวัดถึงกับท้อถอยหมดกำลังใจ บางคนถึงกับหนี กลับกรุงศรีอยุธยาไปเลยก็มี และในที่สุดการสร้างวัดดังกล่าวก็ได้เสร็จลงแต่เรื่องราวลึกลับ ยังไม่จบสิ้นง่าย ๆ เพราะในคืนนั้นได้เกิดเหตุอาเภทฝนตกหนักฟ้าผ่าลงกลางโบสถ์นับเป็นเรื่อง น่าอัศจรรย์ใจไม่น้อย พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ทรงเสียดสัตยาธิษฐานกับเทพยดาฟ้าดินว่า มาตรามั่นพระองค์มีบุญญาภินิหารจริงของให้บอกเหตุผลในการแก้เคล็ดด้วย และในคืนนั้นเองพระองค์ได้ทรงสุบินนิมิตไปว่า มีชายจีนชรามากราบทูลขอให้พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ทรงปลดปล่อยพวกตนซึ่งเป็นผีตายโหงเพราะเรือล่ม พระองค์ได้ทรงตรัสไปว่าจะให้ทำอย่างไรขอให้บอก ชายชราจีนได้กราบบังคมทูลว่า อยากให้พระองค์สร้างวัดที่ตรงนี้อีกแต่ทุกอย่างต้องเป็น ตามเคล็ดลัษนั้น คือสร้างโบสถ์เป็นรูปเรือสำเภา หากสร้างเป็นอย่างอื่น กลัวโดนฟ้าผ่าอีกแน่นอน เมื่อทรงตื่นจากพระบรรทม พระองค์มีความเชื่อเป็นอย่างมากว่า ความฝันนั้นเปรียบเสมือนกลาง บอกเหตุเป็นการเตือน จากวิญญานของภูตผีปีศาจที่สิงสถิตอยู่ ณ ที่นี้ดังกล่าว ในที่สุดวัดที่มีโบสถ์เป็นรูปเรือสำเภาก็ได้สร้างแล้วเสร็จในคราวนี้โดยไม่มีเหตุอาเภทใดๆ เกิดขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างราบรื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ได้ทรงพระราชทาน นามวัดดังกล่าวว่า “วัดชะลอ” นี่คือการที่มาจากวัดที่ต้องคำสาป เพราะหลังจากนั้นเป็นต้นมา วัดชะลอก็ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า โดยตลอดเพิ่งจะมีพระภิกษุมานำพรษา ในสมัยรัชกาลที่ ๓ หรือรัชกาลที่ ๔ นั้นเอง สำหรับพระอุโบสถหลังเก่าของวัดชะลอแสดงเค้าว่าเป็นฝีมือเก่าถึงสมัยอยุธยา แต่ได้รับการซ่อมแซมบูรณะจนเปลี่ยนรูปไปมากแล้ว จากประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร กรมการศาสนา กล่าวว่าวัดนี้สร้างประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๐ ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาแล้วหลายครั้ง เมื่อเร็ว ๆ นี้ทางวัดได้พบพระเจดีย์โลหะ ๒ องค์ บรรจุภายใต้ซากเจดีย์เก่าเหนือพระอุโบสถ ซึ่งท่านเจ้าอาวาสได้มอบให้นำมาเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแล้ว

ลำคลองตั้งแต่วัดชะลอไปบรรจบคลองบางกอกน้อย ที่หน้าวัดสุวรรณคีรีหรือที่เรียกว่า “วัดชีเหล็ก” นี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้ขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๐ เมื่อสุนทรภู่ผ่านหน้าวัดชะลอคราวไปพระประชม ได้เขียนไว้ในนิราศพระประชมไว้ว่า

“วัดชะลอใครหนอชะลอนลาด เอาอาวาสมาไว้อาศัยสงฆ์ช่วยชะลอรักษาวาฬรักทรงให้มาลงเรือร่วมพรมที่นอน” สุนทรภู่มีบุตรกับ “นิ่ม” คนหนึ่งชื่อว่า “ตาม” ซึ่งอยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ และเจริญรอยเป็นกวีตามบิดา มีเพลงยาวนิราศของนายตามปรากฏอยู่ในคราวไปพระประชมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ตามไปกับสุนทรภู่ด้วย ซึ่งท่านได้เขียนไว้ในนิราศพระประชมว่า “เห็นคลองยามบางกรวยระทวยจิต ไม่ลืมคตินิมน์น้อยละห้อยหาเคยร่วมสุขทุกข์ร้อนแต่ก่อนมา ไ้อ์สิ้นอายุเจ้าได้เก่าปีแต่ก่อนกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราก จึงจำจากนิมน้องให้หมองศรีเคยไปมาหาน้องในคลองนี้ เห็นแต่ที่ห้องคลองนองน้ำตาสงสารบุตรสุดเศร้าทุกเช้าค่ำ ด้วยเป็นพริ้มแม่ชะเง้อหาเข้มนมมองคลองบ้านคูมารดา เช็ดน้ำตาโชยซาบลงกราบกรานยังตรองตรึกดิ้นระอื้นอัน จนนึกซึ้งเอื้อนเอกวิเวกหวานเหมือนนิมน้องร้องเรียกสำเหนียกบาน เฝยจะขานหลงแลชะเง้อคอย.” นาย “มี” ครั้งเป็นหมื่นพรหมสมพัตรไปเก็บอากรที่เมืองสุพรรณเมื่อผ่านวัดชะลอไป ก็รำพึงไว้ในนิราศสุพรรณว่า “บรรลุถึงวัดชะลอก็รอจิต ใครช่างคิดชะลอวัดไม่ขัดสน ถ้าไม่ชะลอก็จะพังลงวังวน ชะลอพันที่จะพังจึงยังยืน แต่ชะลอจิตมนุษย์นี้สุดยาก เอาพรวนลากก็ไม่ไหวอย่าได้ยืน ใครขัดขวางน้ำใจเหมือนมีไฟฟืน ทั้งแผ่นพื้นภพไตรใจเหมือนกัน”

ตามตำนานที่เล่าขานกันมากกล่าวว่า “วัดชะลอสร้างมาก่อน พ.ศ. ๒๐๙๑ ในสมัยอยุธยาตอนต้น แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้างและประวัติของผู้สร้าง แต่เดิมคงจะสร้างมาก่อนสมัย พระเจ้าจักรพรรดิช้างเผือก จากตำนานกล่าวว่า เป็นวัดเก่าแก่มาก ในปัจจุบันนี้มีความเห็นว่า วัดชะลอ คงสร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ทั้งนี้เนื่องจากกรมศิลปากร ได้มาวิเคราะห์อายุพระอุโบสถหลังเก่ามีอายุประมาณ ๖๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว ตามที่สืบต่อกันมา วัดชะลอมีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ๒ พระองค์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือพระเจ้าอู่ทอง และพระเจ้าจักรพรรดิช้างเผือก ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ ๒ พระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง (คงมิใช่พระเจ้าอู่ทอง สมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ ๑ คงเป็นพระเจ้าอู่ทองตามตำนานแถวนี้ที่หนีโรคหามาจากอยุธยา) เล่ากันว่า เหล่าทหารเหล่าไพร่พลของพระเจ้าอู่ทองได้เคยมาพักรับการเสด็จพระเจ้าอู่ทอง ที่วัดชะลอนี้ ครั้นเมื่อเรือพระที่นั่งมาถึง ได้จัดให้ทรงประทับอยู่ ณ สถานที่ซึ่งเป็นที่ตั้ง “วัดกระโจมทอง” ในปัจจุบันนี้ซึ่งอยู่ถัดไปจากวัดชะลอ ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๗๐๐ เมตร เนื่องจากเป็นลานกว้างขวาง มีเนื้อที่ประมาณ ๕๐ ไร่ ชื่อวัดกระโจมทอง จึงได้เค้ามูลจากการสร้างกระโจม และตั้งเสาเจาะใส่ทองไว้ในเสาบริเวณที่พักไพร่

พลอีกแห่งหนึ่ง คือ ที่วัดสนาม ในปัจจุบันนี้ ซึ่งชื่อของวัดยังมีเค้าความเป็นมารอยุ่บ้าง นอกจากนี้ "คลองบางสีทอง" ซึ่งเป็นคลองเก่าแก่ยังมีอยู่ ตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดชะลอ เล่ากันว่า ได้รับพระราชทานนามจากพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้เสด็จผ่านมาบริเวณดังกล่าว ประดุจหนึ่ง เป็นสีทอง เกิดขึ้นมาในบริเวณนั้น เล่ากันว่า ระยะเวลาดังกล่าว วัดชะลอมีความเจริญรุ่งเรืองมาก พระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เนื่องจากวัดกระโจมทองในขณะนั้นยังไม่มีสภาพเป็นวัด เป็นแต่เพียงสถานที่ประทับ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินมาเท่านั้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงรับสั่งให้ขุดคลองติดต่อกับวัดชะลอ ปัจจุบันคือคลองบางกอกน้อย คลองมหาสวัสดิ์ (ความจริงคลองบางกอกน้อย ส่วนที่เรียกว่า คลองวัดชะลอขุด ใน พ.ศ. ๒๑๐๐ สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และคลองมหาสวัสดิ์ขุดในสมัยรัชกาลที่ ๔ เข้าใจว่าเป็นคลองบางกรวยกับคลองวัดชะลอ) ในสมัยนั้นน้ำในคลองทั้งสองแห่งไหลเชี่ยวมาก เป็นคลองสองแยก เรือพายผ่านไปมาเกิดอุบัติเหตุทางน้ำชนกันบ่อย จึงได้เขียนป้ายบอกไว้ว่า "ซำรอ" จึงกลายมาเป็นชื่อวัด "ชะลอ" ในปัจจุบันนี้

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ากันว่า พระองค์ได้เคยเสด็จมาตามคลองบางกอกน้อยผ่าน "วัดไก่เตี้ย ไก่ต้อย วัดน้อย วัดพิกลทอง วัดชะลอ..." ทั้งนี้เพราะวัดชะลอตั้งอยู่ริมแม่น้ำ มีเจดีย์สวยงามสถานที่ร่มรื่น นอกจากนี้แล้วสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (พระนางเรือล่ม) ได้เคยประพาสทางน้ำ มาจอดเรือที่วัดชะลอและได้ถวาย ธรรมาสุขาบถและ ธรรมาสวด ๑ ชุด

บางกรวยเป็นชื่อตำบล ขึ้นกับอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ตั้งที่ว่าการอำเภอที่เหนือวัดชะลอ มีคลองบางกรวยแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ตรงข้ามวัดเขมาภิรตาราม มาต่อกับคลองวัดชะลอ ที่รถไฟรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เหนือวัดชะลอกคลองบางกรวยนี้ เดิมเป็นตอนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แต่เมื่อขุดคลองใหม่ กระแสน้ำเปลี่ยนจากแม่น้ำอ้อม มาเดินทางหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติ แม่น้ำจึงแคบและตื้นเขิน กลายเป็นคลองไป

เมื่อพูดถึงสิ่งมหัศจรรย์ของโลกนั้นจะเป็นสิ่งเดียวที่มีไม่เหมือนใครและก็ในเมืองไทยนั้นมีมากมาย หลายสิ่งดังตัวอย่างเช่น โบสถ์เรือหงษ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก และหลวงพ่อดำวัดชะลอผู้ทรงอิทธิฤทธิ์อภิญญาบารมีพิชิตโรคภัยไข้เจ็บ ได้อย่างเด็ดขาดหลวงพ่อดำวัดชะลอหรือ ท่านพระครูนนทปัญญาวิมลได้เล่าถึงนิมิตเรือหงษ์ลอยมาอยู่ หน้าโบสถ์หลังเก่า (โบสถ์ที่มีลักษณะเหมือนเรือสำเภา) ที่หลวงพ่อดำท่านจำพรรษาอยู่นั้นคือมูลเหตุที่ทำให้หลวงพ่อดำท่านเริ่มมีความคิดว่าอยากสร้างแต่เรือหงษ์ไว้หน้าโบสถ์ แต่เมื่อคิดถึงประโยชน์ การใช้สอยแล้วท่านคิดว่าอยากสร้างแต่เรือหงษ์ไว้อย่างเดียวเห็นที่จะเสียเงินเปล่าท่านจึงคิดสร้าง โบสถ์ให้อยู่ในเรือหงส์ซึ่งจะได้ประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานานัปการ จากนั้นท่านก็ได้ให้บรรดาลูกศิษย์ ได้ออกแบบก่อสร้าง เสร็จสิ้นใน

ปลายปี พ.ศ. ๒๕๒๕ โบสถ์เรือหงส์จึงได้ลงมือสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ จวบจนปัจจุบันนี้เรือหงส์นั้นได้สำเร็จไปแล้วแล้วประมาณ ๘๕% ที่เหลือคือรายละเอียดเกี่ยวกับการตกแต่งเช่นการติดกระจกสีและลงลักษณะปิดทอง เป็นต้น บริวารของโบสถ์ได้แก่ เรืออนันตนาคราช จำนวน ๒ ลำ เป็นที่ประดิษฐานซุ้มพัทธสีมาและฝังลูกนิมิตลำละจำนวน ๓ ลูก และส่วนด้านหัวของเรืออนันตนาคราชนี้เป็นรูปพญานาค ๗ เศียร เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะมีการขุดสระน้ำล้อมรอบเรือทั้งสามลำ และส่วนหัวของพญานาคทั้ง ๒ ลำก็มีการพ่นน้ำด้วย ส่วนภายในตัวอุโบสถมีพระประธานที่ประดิษฐานอยู่ท่านมีชื่อว่า “หลวงพ่อดำ” เป็นพระมหาสาวกชายชาวของพระพุทธเจ้า ส่วนของฝาผนังโบสถ์มีการวาดจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวกับพระพุทธประวัติ นับได้ว่าหลวงพ่อดำ มองถึงอนาคตอันยาวไกล เป็นเอกลักษณ์ของ การเผยแผ่ศาสนาเพราะท่านมีความคิดว่า ต่อไปจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้ชาวต่างชาติ มาเที่ยวชมหรือให้เป็นสมบัติของชาติต่อไป

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธนิต อยู่โพธิ์ ได้แปลและเรียบเรียงหนังสือเรื่อง “อานุภาพพระปริตต์” โดยได้กล่าวถึงความเป็นมาของการสวดพระปริตต์ ความมุ่งหมาย หลักธรรมการสวดบริกรรมอานุภาพพระปริตต์ ตำนานและคำแปลบทสวดสิบสองตำนานอย่างละเอียด และแง่คิดของพระอรรถกถาจารย์ในยุคหลัง^{๗๒}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับ “อานุภาพพระปริตร” การสวดมนต์ทั่วไปที่ปรากฏในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง เป็นการสวดมนต์เพื่อรักษาพระศาสนา และอีกนัยหนึ่งเป็นการสวดพระปริตรซึ่งมีประเพณีมาจากลังกาในสมัยโบราณ พระภิกษุสามเณรมีหน้าที่รักษาพระธรรมวินัยโดยการศึกษาสวดปากต่อปาก ก่อนที่จะมีพระไตรปิฎกเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ความสำคัญของบทสวดมนต์ บทสวดเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน^{๗๓}

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์เรื่อง “ตำนานพระปริตร” โดยกล่าวถึง การสวดพระพุทธรูปของพระสงฆ์ในงานบุญตามประเพณี เช่น บทสวดเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ในแง่คิดเชิงวรรณกรรมและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย และได้กล่าวถึงการสาธยายพระปริตร การสวดพระพุทธรูปสยาม^{๗๔}

^{๗๒} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานุภาพพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร: ลานอโศก เพรส กรุ๊ป, มปป), หน้า ๒๒-๓๕.

^{๗๓} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **อานุภาพพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๕.

^{๗๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ความรู้เรื่องบทสวดมนต์” โดยได้กล่าวถึงมนต์คืออะไร การสวดมนต์ด้วยปากกับการสวดด้วยใจ ซึ่งเป็นการรักษาถ้อยคำและสำนวนดั้งเดิมไว้ อีกทั้งยังคงคุณค่าอยู่เสมอแม้ในปัจจุบัน ความหมายบางคำในบทสวดปริตรตำนาน ภาณวาร บทชัต บทสวดสิบสองตำนาน พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระอนัตตลักขณสูตรและพระอาทิตตปริยายสูตร^{๗๕}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้เขียนหนังสือเรื่อง “สามมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์” โดยได้กล่าวถึงผลดีของการสวดมนต์เป็นอย่างไร ความสำคัญที่ควรสอนลูกหลานให้สวดมนต์ วิธีไหว้พระสวดมนต์ การเริ่มบทสวดอิตติปิโส บทสวดคาถาพาหุง และคาถาชินบัญชร จากนั้นกล่าวถึงความเป็นมาและความหมายจากคำแปลของคาถาพาหุง คาถาชินบัญชร ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ผู้ทรงแต่งคาถาชินบัญชร^{๗๖}

พระมหาภุชณะ ตรุโณ เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสม์ ผลการศึกษาพบว่า ทุกข์ในพุทธปรัชญาจำแนกเป็นทุกข์ในอริยสัจที่เน้นเรื่องทุกข์ทางใจและทุกข์ในไตรลักษณ์ซึ่งครอบคลุมทั้งทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ พุทธปรัชญาให้ความสำคัญด้านทุกข์ทางใจว่ามีต้นเหตุมาจากตัณหาและวิธีขจัดก็จะเป็นการมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงหรือวิธีอริยมรรคมีองค์แปด ในทัศนะของฌอง-ปอล ซาตร์ นั้น ทุกข์ทางใจเกิดจากการที่มนุษย์ไม่ยอมรับว่าตนมีเสรีภาพ ไม่ยอมรับความจริงแท้ของชีวิต และพยายามหาสิ่งภายนอกมาพอกพูนชีวิตที่ว่างเปล่าและทุกข์จะสิ้นไปหากมนุษย์ยอมรับความจริง ทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของซาตร์เห็นตรงกันว่าความทะยานอยากคือที่มาของทุกข์และทุกข์จะดับเมื่อมนุษย์เห็นความแท้จริงของชีวิต^{๗๗}

พระมหาชลทิช จันทรหอม เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พิธีสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อของนักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหิดล” ผลการศึกษาพบว่า วัตถุประสงค์ของการสวดมนต์เป็นไปเพื่อรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การรักษาศีลและวิธีจัดอกุศล ตามด้วยพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกันรักษา

^{๗๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *ความรู้เรื่องบทสวดมนต์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๒๗.

^{๗๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *สามมนต์คาถาศักดิ์สิทธิ์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๙), หน้า ๙-๕๗.

^{๗๗} พระมหาภุชณะ ตรุโณ, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซีย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖, บทคัดย่อ.

บุคคลให้พ้นจากภัยอันตรายในกาลต่อมา อานุภาพของมนต์ขึ้นกับตัวของผู้ฟังและผู้สวดมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีความเมตตา ซื่อสัตย์ เพียรปฏิบัติด้วยสติปัญญาไม่เบี่ยงไปเพื่อบ่มงลาภสักการะ สำหรับความเชื่อของนักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหิดล สายวิทยาศาสตร์และสายศิลปศาสตร์ ซึ่งต่างก็เชื่อเหมือนกันในวัตถุประสงค์เพื่อการธำรงรักษาพระศาสนาให้มั่นคง ส่วนความเชื่อที่ต่างกันคือ นักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีความเชื่อที่ถูกตามหลักธรรมคือ ความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธมนต์เกิดจากผู้ฟังต้องมีศัลบิริสุทธิ์ ในขณะที่นักศึกษาสายศิลปศาสตร์เชื่อว่าไม่จำเป็นที่ผู้ฟังและผู้สวดต้องมีศัลบิริสุทธิ์ อำนาจพุทธมนต์จึงจะคุ้มครอง^{๗๘}

ณัฐรัตน์ ผาธา เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐชัยมงคลคาถา (คาถาพาหุง)” ผลการศึกษาพบว่า เป็นบทสวดมนต์ที่ว่าด้วยชัยชนะของพระพุทธองค์ โดยหลักธรรมที่สำคัญ คือหลักอริยฐานธรรม คือการตั้งสัจจอริยฐานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่บรรลุได้ยาก จากนั้นหลักธรรมที่ต้องทำ คือการแผ่เมตตาก่อนที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ประโยชน์ของบทสวดมนต์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย คือ ๑) ในด้านความเชื่อที่สามารถบรรเทาหรือแก้ไขปัญหาชีวิตได้ อีกทั้งรักษาให้คงอยู่ซึ่งพระพุทธศาสนา และ๒) ด้านการศึกษาและการเมืองเป็นการก่อให้เกิดความมุ่งมั่นในการเอาชนะอุปสรรคอีกทั้งการสร้างขวัญกำลังใจในการป้องกันยามวิกฤต ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่จะนำบทสวดมนต์นี้เข้าบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาของชาติต่อไป^{๗๙}

กิริติ กมลประเทืองกร เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง คุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพระพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย: กรณีศึกษาพุทธศาสนิกชน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าของการสวดมนต์และผลสัมฤทธิ์ของการสวดมนต์ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับดีและดีมาก สำหรับเพศชายและเพศหญิงตามลำดับ จากการใช้วิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยใช้แบบสอบถาม ส่วนความหมายของการสวดมนต์ คือการสาธยายพระพุทธพจน์ เพื่อทรงจำให้ขึ้นใจและเพื่อเผยแพร่พระธรรมคำสอนแก่ชนทั้งด้านพิธีกรรมการสวด

^{๗๘} พระมหาชลทิช จันทร์หอม, “การศึกษาวิเคราะห์พิธีสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อของนักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัย มหิดล”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓, บทคัดย่อ.

^{๗๙} ณัฐรัตน์ ผาธา, “ศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐชัยมงคลคาถา (คาถาพาหุง)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, บทคัดย่อ.

มนต์ก็ถือเป็นการดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวร ทั้งนี้เป็นการรักษาพระศาสนาและสวดพระปริตรเพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย^{๘๐}

พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนโรโส เสถียมจิตต์) ได้เสนองานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม” จากการได้ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของสำนักวิเวกอาศรมกับวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาพบว่า ในด้านทฤษฎีของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรมได้ดำเนินการสอนตามหลักของสติปัฏฐาน ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่แบ่งออกเป็น ๔ หมวด ได้แก่ หมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ที่เรียกว่าอาการ ๓๒ รวมทั้ง อริยาบถใหญ่ และอริยาบถย่อย หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการตั้งสติกำหนดพิจารณา เวทนา ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ และความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ หมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานคือการตั้งสติพิจารณาจิต ความคิดในแต่ละขณะ บางขณะมีราคะ มีโทสะ มีโมหะ เป็นต้น หมวดธรรมมานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ธรรมคือกุศล และอกุศลธรรม รวมทั้งเหตุปัจจัยให้เกิดกุศลธรรมและอกุศลธรรมเหล่านั้น โดยสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรมได้นำ หลักมหาสติปัฏฐานสูตร มาปรับใช้ในการสอนให้เห็นว่า สติปัฏฐาน ๔ คือการกำหนดรูปรูปนามของแต่ละบุคคล^{๘๑}

อณิวัชร เพชรนรรัตน์ ได้เสนองานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ การวิจัยทางเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม โดยผลการวิจัยเอกสารพบว่า การศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นหลักการเดียวกันกับหลักสติปัฏฐาน ๔ และหลักสติปัฏฐาน ๔ ยังเป็นหนึ่งในหลักของโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการอีกด้วย และผลการศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยึดหลักการเดียวกับสติปัฏฐาน ๔ ส่วนวิธีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ใช้ เป็นวิธีการปฏิบัติเดียวกับในมหาสติปัฏฐานสูตร ๒๑ วิธี ส่วนการวิจัยภาคสนามได้ศึกษาใน ๒ ประเด็นตามการตั้งสมมุติฐาน ซึ่งการวิจัยนี้ได้สำรวจจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๕๔ รูป/คน ดังนี้

^{๘๐} กীরติ กมลประเทืองกร, “คุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพระพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย: กรณีศึกษาพุทธศาสนิกชน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, บทคัดย่อ.

^{๘๑} พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนโรโส เสถียมจิตต์), “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

๑) ผลการเปรียบเทียบความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก่อนเริ่ม กับ หลังจบหลักสูตร มีความแตกต่างกัน (ปฏิเสธ)

๒) ผลการศึกษาตามสมมติฐานวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ ในเรื่องผละ ๕ (ศัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา) ที่ผ่านการอบรมหลักสูตร ๑๕ วัน สรุปว่าได้รับผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติในเรื่องผละ ๕ โดยมีค่าเฉลี่ยมากกว่า ๗๐ เปอร์เซนต์ (ปฏิเสธ)

ในการวิจัยได้ขอเสนอแนะหลังการทดสอบเอาไว้ ๒ ประเด็นคือ โครงการอบรมหลักสูตรควรมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างเป็นขั้นตอนแบบบูรณาการ ประเด็นที่ ๒ คือ นิสิตควรทำความเข้าใจเรื่องหลักการ และวิธีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานก่อนเข้ารับการอบรม เพื่อให้ได้รับผลของการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ^{๔๒}

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โอฐฺฐ) และคณะ ได้นำเสนองานวิจัยเรื่อง “ศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”ว่า สภาพของผู้เข้ารับการฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในด้านปัจจัยทางชีวสังคมคือ เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ ระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๔ ด้าน คือ วิธีการปฏิบัติของพระวิปัสสนาจารย์ การดำเนินงานโครงการ ผู้ร่วมปฏิบัติด้วยกัน และสัมพันธภาพระหว่างพระวิปัสสนาจารย์กับผู้ปฏิบัติ และศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการนำวิปัสสนากัมมัฏฐานไปใช้ในชีวิต ๔ ด้าน คือ การนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน การนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน การควบคุมอารมณ์ และการอยู่ร่วมกันในสังคม ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๐๐ คนโดยแบ่งออกเป็น ๑) ประชาชนทั่วไปที่เข้าอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน ณ สำนักงานพุทธมณฑลจังหวัดนครปฐม จำนวน ๑๕๐ คน ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๗ และ ๒) ประชาชนทั่วไปที่เข้าอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน ณ มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ์ จังหวัดปทุมธานี ระหว่างวันที่ ๑๕-๑๙ กันยายน ๒๕๔๗

ผลของงานวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า ด้านปัจจัยทางด้านชีวสังคม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ช่วงอายุผู้ใหญ่จนถึงวัยชราจะเป็นผู้สนใจการปฏิบัติธรรมมากที่สุด ด้านวิธีการปฏิบัติโดยภาพรวมอยู่ในระดับดี โดยมีความคิดเห็นด้านการได้รับความสุขด้วยวิธีการปฏิบัตินี้มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับพระวิปัสสนาจารย์อยู่ในระดับดี โดยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดูแลการปฏิบัติธรรมได้

^{๔๒} อนันต์ วัชร เพชรรัตน์, “การศึกษาวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

คะแนนสูงสุด ด้านการดำเนินงานโครงการโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี โดยความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานที่ปฏิบัติมีความเหมาะสมในการเจริญวิปัสสนามีคะแนนสูงสุด ด้านผู้เข้าร่วมปฏิบัติด้วยกันอยู่ในระดับคะแนนสูงสุด ด้านสัมพันธภาพระหว่างวิปัสสนาจารย์กับผู้ปฏิบัติธรรมมีคะแนนอยู่ในเกณฑ์สูงสุด ทศนคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่เห็นผลได้ชัดเจน คือ เป็นการพัฒนาสติ การระลึกได้ และสัมปชัญญะ ความรู้ตัวทั่วพร้อม จากฐานทั้ง ๔ จนมีพลังพอที่จะเอามาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การรับประทานอาหาร การคุ้ย การเหยียด การนุ่งห่มเสื้อผ้า การอาบน้ำ เป็นต้น จึงทำให้การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นไปในการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาพจิต และสติสัมปชัญญะที่ได้จากการปฏิบัติสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง^{๘๓}

บรรณสิทธิ์ บรรณสารประสิทธิ์ ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความรู้และความเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ๔ ของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕) บทคัดย่อ. ผลการศึกษาพบว่าความรู้และความเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ๔ ของผู้ผ่านการอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน พบว่า อยู่ในระดับมาก ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลและการเข้าร่วมโครงการ กับความรู้และความเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ๔ ของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน พบว่า เพศ, อายุ, สถานภาพ, การศึกษา, ถิ่นที่อยู่อาศัย, อาชีพหลัก, รายได้เฉลี่ยต่อเดือน, จุดประสงค์ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องสติปัฏฐาน ๔ แต่สำหรับประสบการณ์การปฏิบัติธรรม, เหตุจูงใจที่เข้ามาปฏิบัติ, ระยะเวลาที่เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมนั้น มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องสติปัฏฐาน ๔ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และสำหรับ เพศ, อายุ, สถานภาพ, การศึกษา, ถิ่นที่อยู่อาศัย, อาชีพหลัก, รายได้เฉลี่ยต่อเดือน, ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม, จุดประสงค์ที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ไม่มีความสัมพันธ์กับความเข้าใจเรื่องการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ แต่สำหรับเหตุจูงใจที่เข้ามาปฏิบัติ, ระยะเวลาที่เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรมนั้น มีความสัมพันธ์กับความเข้าใจเรื่องการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๘๔}

สรุปประมวลแนวคิดจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นแนวทางในการวิจัยดังนี้ คือ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น ยึดหลักการ

^{๘๓} ดูรายละเอียดใน พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โอรุส) และคณะ, ศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน, รายงานการวิจัย, หน้า ๙๕-๙๘.

^{๘๔} บรรณสิทธิ์ บรรณสารประสิทธิ์, “ความรู้และความเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ๔ ของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕) บทคัดย่อ.

เดียวกันกับหลักสติปัฏฐาน ๔ สำหรับการศึกษาสติปัฏฐาน ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในพระไตรปิฎก พบว่ามีคำอธิบายทั้งในด้านหลักการและวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะในมหาสติปัฏฐานสูตร ส่วนสติปัฏฐานกถาที่พระสารีบุตรแสดงในคัมภีร์ปฏิสัมพัท-มรรค ท่านอธิบายหลักการและวิธีการปฏิบัติสติปัฏฐานกถาแบบวิปัสสนาล้วน โดยมีหลักการสำคัญที่พิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเห็นไตรลักษณ์นั่นเอง เมื่อทบทวนทฤษฎีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการวิจัยเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจนั้น เป็นการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการทำการศึกษา เพื่อใช้วัดผลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมเรื่องสติปัฏฐาน ๔ ของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จากการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องไม่ปรากฏพบงานวิจัยในเรื่องที่ผู้วิจัยจะทำการวิจัยแต่อย่างใด อีกทั้งยังพบว่ามีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอต่องานวิจัยนี้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้ความและเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ๔ ของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

พระมหาสุธน ยสสีโล (ผลชอบ) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษา ค้นคว้าแนวทางการสอนหรือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแง่มุมต่างๆ เพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการฝึกอบรมปฏิบัติกรรมฐานของพุทธศาสนิกชนทั่วไป คำสอนเรื่องวิปัสสนากรรมฐานนี้เป็นคำสอนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาและยังมีประโยชน์เกื้อกูลอีกมากต่อสภาพสังคมในปัจจุบัน เพราะสังคมได้เปลี่ยนจากเดิมอย่างรวดเร็ว ที่เคยเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายมาเป็นสังคมที่มีการต่อสู้ดิ้นรน ทำให้การดำรงชีวิตประจำวันต้องประสบกับความทุกข์ทางกายและทางใจ ซึ่งชีวิตปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายหลายๆ ด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากค่าเงินบาทลอยตัว ด้านสังคมและการปกครอง เป็นต้น สังคมจึงมีแต่การแข่งขันกันทุกกรณีและทุกรูปแบบเพื่อความอยู่รอดของแต่ละชีวิต จึงเป็นพลังผลักดันให้ชีวิตเหล่านั้นเกิดการแสวงหาหรือการคว่ำกลับมาซึ่งความสุขที่เขากำลังขาดหายไปนับว่าสังคมไทยยังโชคดีที่มีพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่มีแนวการสอนและการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ทางกายและทางใจไว้ให้พร้อม นั่นคือการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่ใช้ปัญญาพิจารณาหยั่งรู้เบญจขันธ์ตามสภาพความเป็นจริงเป็นคำสอนเพื่อพัฒนาจิตหรือยกระดับจิตของปุถุชนธรรมดาให้ขึ้นสู่ระดับจิตความเป็นอริยบุคคลซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในทางพระพุทธศาสนา วิปัสสนากรรมฐานนี้ มีหน้าที่กำจัดโมหะ คือความมืดอันปกปิดไว้ซึ่งสภาวะปกติแห่งรูปนามทั้งปวง ผู้ที่เริ่มปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

จึงจำเป็นจะต้องศึกษาธรรมที่เป็นภูมิเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาให้เข้าใจแจ่มแจ้งเสียก่อน เพราะธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐาน เป็นอารมณ์ของจิตที่ผู้ปฏิบัติจะต้องโคจรอยู่ในสถานที่ต่างๆ จึงจะสามารถทำให้เกิดปัญญาและผ่านวิปัสสนาญาณไปได้ ธรรมที่เป็นภูมิหรือเป็นอารมณ์ของวิปัสสนามีชั้น ๕ อย่าง ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจลสมุปปาท ๑๒ โยคาวจรจะต้องพิจารณาธรรมเหล่านี้ หรือธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งเพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทัน ความเป็นจริงของสังขารทั้งปวงจนจิตปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์เสียได้ อนึ่งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตบริสุทธิ์หรือทำให้จิตมีคุณภาพสูงขึ้นตามขั้นแห่งโสฬสญาณ แล้วบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุดเพราะสามารถทำลายอวิชชา ความไม่รู้ซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียดอันเป็นต้นตอของทุกข์ทั้งปวงได้เป็นสมุจเฉทปหาน รายงานการวิจัยฉบับนี้ ทำให้ได้ทราบว่า วิปัสสนากรรมฐานเป็นคำสอนแนวปฏิบัติทางด้านจิต เพราะในร่างกายของมนุษย์เรามีใจเป็นใหญ่ ใจเป็นหัวหน้า ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จจากใจ เมื่อบุคคลตั้งใจไว้ดีแล้ว ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นชนชาติใด อยู่ในประเทศใด ใช้ภาษาใด เป็นคนมีฐานะร่ำรวยหรือเป็นคนยากจน เมื่อปรารถนาความสุข ความสงบที่แท้จริงแล้ว ไม่ต้องไปแสวงหาที่อื่นใด ค้นหาได้ภายในจิตใจของเราเองเพราะความทุกข์หรือความสุขเกิดขึ้นจากใจ ทั้งนั้น

ดังนั้น พระพุทธเจ้าซึ่งมีพระประสงค์ที่จะให้สังคมมนุษย์พ้นจากความทุกข์และให้ได้รับความสุขสงบทั้งทางกายและทางใจ จึงได้ทรงประกาศคำสอนแนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไว้ เพื่ออบรมจิตของมนุษย์ให้สงบระงับจากความชั่ว บรรลุความดีและความบริสุทธิ์ผ่องใสแห่งจิต^{๘๕}

พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนรโส) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรมซึ่งเป็นสำนักวิปัสสนาที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในประเทศไทย

งานวิจัยได้มุ่งเสนอวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นเบื้องต้น โดยยึดสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นหลัก พร้อมทั้งศึกษาคำอธิบายเพิ่มเติมจากคัมภีร์อรรถกถา จากนั้นจึงได้ศึกษาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาจากสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่บุพกิจ วิธีการสอน ลำดับการสอน รวมทั้งวิธีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓ อย่าง คือ การเดินจงกรมการนั่งสมาธิต่อจากการเดินจงกรม และการเจริญสติให้ทันอารมณ์ปัจจุบันที่

^{๘๕} พระมหาสุธน ยสสีโล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากรรมฐานในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

สำคัญที่สุดการสอบอารมณ์ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จากการศึกษาทำให้ทราบว่า สำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม ได้จัดวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเป็นระบบ และสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา อันควรเป็นแบบอย่างแก่ผู้ปฏิบัติสืบไป^{๘๖}

สรุปได้ดังนี้ คือ การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนามีหลากหลาย แต่โดยเนื้อหาสำคัญประกอบ ด้วย ๒ ส่วนคือ ส่วนการปฏิบัติสมณะ (สมาธิ) และส่วนการปฏิบัติวิปัสสนา (การพิจารณาหลักธรรม) จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการปฏิบัติ คือ ปัญญาที่ได้จากการพิจารณาสังขาร ส่วนสมาธิเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อให้ค้นพบปัญญาได้ง่ายขึ้นเท่านั้น แต่ก็มีผลจำเป็นซึ่งมากน้อยขึ้นอยู่กับบุคคล ในการปฏิบัติจริงต้องปฏิบัติร่วมกัน ไม่สามารถปฏิบัติแต่เพียงส่วนเดียวได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษา ควบคู่กันไป วิปัสสนากรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่ใช้ปัญญาพิจารณาหยั่งรู้เบญจขันธ์ตามสภาพความเป็นจริงเป็นคำสอนเพื่อพัฒนาจิตหรือยกระดับจิตของปุถุชนธรรมดาให้ขึ้นสู่ระดับจิตความเพียรียบุคคลซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในทางพระพุทธศาสนา วิปัสสนากรรมฐานนี้มีหน้าที่กำจัดโมหะ คือความมืดอันปกปิดไว้ซึ่งสภาวะปกติแห่งรูปนามทั้งปวง ผู้ที่เริ่มปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงจำเป็นต้องศึกษาธรรมที่เป็นภูมิเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาให้เข้าใจแจ่มแจ้งเสียก่อน เพราะธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐาน เป็นอารมณ์ของจิตที่ผู้ปฏิบัติจะต้องโคจรอยู่ในสถานที่ต่างๆ จึงจะสามารถทำให้เกิดปัญญาและผ่านวิปัสสนาญาณไปได้ ธรรมที่เป็นภูมิหรือเป็นอารมณ์ของวิปัสสนามีขันธ์ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ โยคาวจรจะต้องพิจารณาธรรมเหล่านี้ หรือธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งเพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงของสังขารทั้งปวง จนจิตปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์เสียได้ อนึ่ง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้ สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตบริสุทธิ์หรือทำให้จิตมีคุณภาพสูงขึ้นตามขั้นแห่งโสฬสญาณ แล้วบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุดเพราะสามารถทำลายอวิชชา ความไม่รู้ซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียดอันเป็นต้นตอของทุกข์ทั้งปวงได้เป็นสมุจเฉตพหาน รายงานการวิจัยฉบับนี้ ทำให้ได้ทราบว่า วิปัสสนากรรมฐานเป็นคำสอนแนวปฏิบัติทางด้านจิต เพราะในร่างกายของมนุษย์เรามีใจเป็นใหญ่ ใจเป็นหัวหน้า

๒.๓ กรอบแนวคิดในการวิจัย

^{๘๖} พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนโรโส เสขิยมจิตต์). “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วย ตัวแปรต้น (Independent Variables) และ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

